

THE DRAMABRIDGE

Bevordering van sociaal-culturele integratie binnen
dramatherapie met vluchtelingen

Afstudeeronderzoek

Naam: Robert Konrad Lieli
Studentnummer: 506120
Opleiding: Creatieve Therapie – Drama
Opdrachtgever: Emilia de Gruijter
Begeleidende docent: Liesbeth Doomen

Robert Konrad Lieli
Robert.lieli@gmail.com

Inhoud

Voorwoord	4
Dankwoord	5
Samenvatting.....	6
1.0 Inleiding	7
1.1 Probleemanalyse	7
1.2 Samenwerking met de opdrachtgever en groepspartner	9
1.3 Probleemstelling.....	10
1.4 Begripsanalyse.....	10
1.4.1 Dramatherapie	10
1.4.2 Vluchtelingen.....	10
1.4.3 Ontheemding.....	11
1.4.4 Onthechting.....	11
1.4.5 Cultuursensitief	11
1.4.6 Sociaal-culturele integratie	11
1.4.6 Dramatherapeutische aspecten	11
1.4.7 Stabilisatie	11
1.4.8 Positieve gezondheid.....	12
1.4.9 De veilige spelruimte	12
1.4.10 Communicatie en interactie	12
1.5 Doelstelling.....	13
1.6 Vraagstelling	13
2.0 Onderzoeksmethodiek	14
2.1 Onderzoeksbenadering	14
2.1.1 Praktijkgericht	14
2.1.2 Kwalitatief.....	14
2.1.3 Verkennend	14
2.2 Databronnen	15
2.2.1 De onderzoeksorganisatie	15
2.2.2 Literatuur.....	15
2.2.3 Dramatherapeuten.....	16

2.2.4 Activiteitenbegeleider	16
2.2.5 Vluchtelingen.....	16
2.2.6 Ervaringen met de doelgroep.....	16
2.3 Dataverzamelingstechnieken	17
2.3.1 Literatuuronderzoek.....	17
2.3.2 Semigestructureerde interviews	17
2.3.3 Participerende observaties.....	17
2.4 Onderzoekscriteria	17
2.4.1 Randvoorwaarden	17
2.4.2 Validiteit en betrouwbaarheid	18
2.5 Uitvoering van het onderzoek en analyse	19
2.5.1 Structurering van het onderzoek	19
2.5.2 Samenwerking	19
2.5.3 Literatuuronderzoek.....	19
2.5.4 Participerende observaties.....	20
2.5.5 Data-analyse	20
3.0 Resultaten.....	21
3.1 Deelvraag 1.....	21
3.2 Deelvraag 2.....	24
3.2.1 Algemene behandelprincipes.....	24
3.2.2 Doelstellingen.....	26
3.2.3 Interventies	27
3.2.4 Houdingsaspecten	29
3.2.5 Werkvormen.....	30
3.3 Deelvraag 3.....	33
4.0 Conclusie	37
5.0 Discussie	40
6.0 Aanbevelingen.....	41
Bronnen	41
Bijlage	45
Bijlage A: Informed consent dramatherapeuten	45

Bijlage B: Interviewgide dramatherapeuten	46
Bijlage C: Informed consent activiteitenbegeleider	48
Bijlage D: Interviewgide activiteitenbegeleider	49
Bijlage E: Informed consent en interviewgide vluchtelingen.....	51
Bijlage F: Participerende observaties	52
Bijlage G: Voorbeeld transcriptie	54
Bijlage H: Het proces van open, axiaal en selectief coderen.....	56
Bijlage I: ‘Het onderzoek’ – naar het effect van een theatervoorstelling van ElanArt.....	61
Bijlage J: Poster: ‘The Dramabridge’	64

Voorwoord

Ik hou van reizen, maar voelde me ook weleens vreemd in een ander land. Vanuit mijn ervaring weet ik hoe fijn het dan is als mensen op mij afkomen en mij welkom heten. Op het eiland Tonga, in het zuiden van de Grote Oceaan voelde dat geweldig. Ik was er zo vreemd – had een andere huidskleur, andere cultuur en sprak een andere taal, maar steeds waren de mensen benieuwd naar mij als persoon. Ik had ook geen geld voor hun – ze waren oprecht benieuwd wie ik was. Daardoor voelde ik me thuis.

Vanuit deze en andere mooie ervaringen tijdens mijn reizen voor mijn laatste schooljaar is het idee voor dit onderzoek ontstaan. Ik wilde dat de vluchtelingen die naar Nederland komen zich hier welkom voelen. Door mijn ideeën kwam ik in aanraking met andere mensen in Nijmegen die mij veel inspireerden. Volgens mijn en hun ervaring hebben wij als samenleving profijt van de diversiteit in culturen, interesses, talenten en talen.

Ik wilde in mijn rol als student hieraan iets bijdragen. Via de Grote Broek in Nijmegen leerde ik Gezellig Nijmegen kennen, een ontmoetingsplek voor vluchtelingen. Samen met Mirthe In't Groen en Mouaz Morad had ik het idee om een toneelgroep voor vluchtelingen en andere mensen uit Nijmegen op te richten – The Dramabridge. Door middel van drama zouden mensen elkaar dan kunnen ontmoeten. Er zal een brug tussen hun gebouwd worden en-, mensen zullen via spelplezier en gezamenlijke ervaringen de eigen cultuur en personaliteit delen. Gelijk stond Gezellig Nijmegen hiervoor open. Inmiddels loopt de groep al voor drie maanden en hebben er veel mooie ontmoetingen plaatsgevonden. Sinds kort werkt The Dramabridge samen met ElanArt, die vluchtelingen vanuit het AZC mee naar de groep nemen. Ik ervaar het als een mooie start van verbinding in Nijmegen.

Verder wilde ik meer belangstelling voor dramatherapie met vluchtelingen als maatschappelijk initiatief creëren en dat onderbouwen door middel van dit onderzoek. Bij Gezellig Nijmegen kon ik dit in de realiteit omzetten en ervaren hoe het opstarten van zo'n initiatief in zijn werk gaat.

Emilia de Gruijter, een dramatherapeute met een eigen praktijk heeft een artikel over het werken met vluchtelingen in dramatherapie geschreven en voorgesteld als opdrachtgever voor dit onderzoek te fungeren.

De stichting ElanArt doet al vier jaar creatieve projecten met vluchtelingen in en rondom Nijmegen. Via hun aanbod kon ik het effect van het inzetten van drama voor de doelgroep onderzoeken.

Dankwoord

Ik wil de deelnemers bedanken van de dramaprojecten van Stichting ElanArt, de interviewrespondenten Emilia de Gruijter, Rita Binkhorst, Laura Brooijmans, Masoud Rahae en Justin. Verder wil ik Gezellig Nijmegen bedanken. Via hen kon ik connecties met vele mooie mensen opbouwen - in de toneelgroep, bij het interculturele eetcafé en tijdens het gezellig samen zijn.

Voor wie Gezellig Nijmegen nog niet kent:

Gezellig Nijmegen is een ontmoetingsplek voor vluchtelingen in Nijmegen en werd opgericht in november 2016. Hun doel is om een ontmoetingsplek te bieden voor nieuwe mensen in Nijmegen, mensen met elkaar te verbinden en te informeren. Ze werken samen met VluchtelingenWerk Nederland die in hetzelfde gebouw zitten. Hier kunnen statushouders en vluchtelingen in procedure praktische hulp krijgen (Meedoen in Nijmegen, 2016).

Daarnaast wil ik mijn 'onderzoeksmaatje' Mirthe In 't Groen, de Nijmeegse 'bonte hond' Mouaz Morad, mijn Nederlands-checkers Maikel de Vocht en Anna van Berlo en mijn onderzoeksbegeleider Liesbeth Doomen bedanken.

En... zonder mijn lieve vrienden, tip-partners en familie had ik deze stressvolle periode nooit zo goed doorstaan. Dank jullie wel.

Goeds,

Robert Konrad Lieli

Samenvatting

Gezien het gevoel van ontheemding van de vluchtelingen in Nederland en het veranderde integratiebeleid komt de belangstelling van maatschappelijke initiatieven voor sociaal-culturele integratie steeds meer centraal te staan. Het onderzoek levert werkzame dramatherapeutische aspecten voor het vergroten van de sociaal-culturele integratie van vluchtelingen op en beschrijft zo de betekenis van dramatherapie voor de sociaal-culturele integratie.

Binnen deelvraag 1 wordt beantwoord wat er al in de literatuur over het werken met vluchtelingen binnen dramatherapie beschreven staat en welke aspecten de sociaal-culturele integratie bevorderen. Er komt naar voren dat de individuele benadering binnen dramatherapie mogelijkheden biedt voor een cultuursensitief aanpak. Verder biedt dramatherapie veiligheid voor expressie en mogelijkheden voor non-verbale communicatie en persoonlijke transformatie. Via positieve gezondheid kan de stabilisatie van vluchtelingen worden vergroot. De supportieve werkwijze (Smeijsters, 2008) sluit hierbij aan.

Binnen deelvraag 2 komen doelstellingen, houdingsaspecten, interventies en werkvormen van dramatherapeuten aan bod die ervaringen met de doelgroep hebben opgedaan. Als cruciaal wordt het werken aan stabilisatie beschreven. Hierbij sluiten verschillende houdingsaspecten, werkvormen en interventies bij aan. De geïnterviewde dramatherapeuten en de onderzoeker maken binnen de deelvraag koppelingen en beschrijven de meerwaarde van de gevonden resultaten voor de sociaal-culturele integratie van de vluchtelingen.

Binnen deelvraag 3 komt naar voren dat de theaterprojecten van ElanArt affiniteit en contact met de samenleving creëren. Verder bevorderen ze de stabilisatie van de vluchtelingen. Het spelen binnen theatervoorstellingen is effectief voor de sociaal-culturele integratie en de projecten hebben therapeutische meerwaarde.

Geconcludeerd wordt dat dramatherapie non-verbaal en intercultureel kan aansluiten bij de doelstelling van sociaal-culturele integratie.

1.0 Inleiding

1.1 Probleemanalyse

In de afgelopen jaren zoeken steeds meer mensen asiel in Nederland.

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) in Vluchtelingen Werk Nederland (z.d.) gaat uit van 200.000 – 250.000 vluchtelingen die op dit moment in Nederland zijn.

Om een vooruitkijk in hun mogelijke toekomst te nemen kunnen we naar de situatie van niet-westerse allochtonen in Nederland kijken-, waar er sprake is van segregatie. Dat is de ruimtelijke uitwerking van ongelijkheid en verschillen tussen groepen (Ponds, van Ham & Marlet, 2015). Voor de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) is de bevordering van integratie en participatie een belangrijke doelstelling (Gezondheidsraad, 2016). Als deelnemers aan de Nederlandse samenleving is het belangrijk om na te denken over hoe we op een constructieve manier verder kunnen met vluchtelingen in Nederland. In de integratiebarometer (VluchtelingenWerk Nederland, 2014) is terug te lezen dat het integratiebeleid in Nederland de laatste jaren weer veranderd. Een maatschappelijk debat naar aanleiding van een analytisch artikel van Paul Scheffer uit het jaar 2000 leidde tot de constatering dat multiculturalisme gefaald had. In tegenstelling tot de verwachtingen bleven integratieproblemen zoals armoede en taalachterstanden hardnekkig bestaan. Vervolgens kwam er meer aandacht voor het belang van sociale cohesie en werd er binnen het integratiebeleid in de laatste jaren meer nadruk gelegd op de identificatie van de migrant met de Nederlandse samenleving. Dat werd bijvoorbeeld 2013 verwoord in de 'Agenda Integratie' van minister Asscher als het spreken van de Nederlandse taal, verinnerlijking van fundamentele Nederlandse waarden en normen en een actieve deelname aan de Nederlandse samenleving. Ten aanzien van integratie was men ook steeds meer van mening dat de overheid de migranten te zeer als zorgcategorieën beschouwde, in plaats van hen kansen tot zelfstandigheid aan te bieden (VluchtelingenWerk Nederland, 2014). De overheid legt de verantwoordelijkheid meer bij de migrant en hiermee ook bij de maatschappij. Hierdoor komt het belang van maatschappelijke, reguliere initiatieven steeds meer centraal te staan, die de sociale cohesie en het contact met de Nederlandse samenleving bevorderen.

Ook het Podium voor Preventie, dat zich bezig houdt met het voorkomen van problemen voor vluchtelingen, ondersteunt in het rapport van het Pharos expertisecentrum (2016) over de benodigheden van vluchtelingen het belang van psychosociale interventies. De analyse van praktijkervaringen en procesevaluaties leidde ertoe dat vluchtelingen zich beter voelen door deelname aan preventieve interventies en activiteiten.

In dit onderzoek zullen psychosociale interventies aan bod komen die de sociaal-culturele integratie bevorderen en binnen dramatherapie uitgevoerd worden. Verder zal dit onderzoek de nadruk leggen op de mogelijkheden van dramatherapie als maatschappelijk initiatief.

Om bij de doelgroep aan te sluiten moeten we naar de problemen en behoeftes van vluchtelingen kijken.

Bijna een kwart van de vluchtelingen die op dit moment in Nederland zijn vertonen verschijnselen van PTSS of depressie. Volgens het briefadvies voor de geestelijke gezondheid van vluchtelingen (2016) worden deze ziektebeelden gezien bij 13 tot 25 procent van de vluchtelingen.

Verder is de onzekerheid over de eigen situatie en leefomstandigheden een stressfactor voor vluchtelingen. De asielprocedure is lang en er wordt vaak van woonplek gewisseld, ook zijn de leefomstandigheden vaak onpersoonlijk en is er geen sprake van een stabiele basis.

Hierdoor kan er bij de vluchtelingen in Nederland ook sprake zijn van sociaal isolement, er zijn weinig momenten van contact met de samenleving. De psychische aandoeningen van de vluchtelingen worden hierdoor in standgehouden.

Met het oog op de beschreven problematiek wordt vaak geadviseerd om niet te richten op de traumatische ervaringen van de vluchtelingen maar preventie te ondersteunen door vroeg psychosociaal te interveniëren (Dokter, 1998).

Verder speelt ontheemding bij de doelgroep een grote rol. Ontheemd van de eigen cultuur, de eigen omgeving, familie en vrienden, hun thuis. De confrontatie met cultuurverschillen in Nederland (Ik- vs. Wij-cultuur) en de taalbarrière zijn een moeilijk probleem.

Er wordt een verlies van identiteit ervaren op individueel, systemisch en cultureel vlak (Dokter, 1998). Culturele ontworteling kan gevoelens van rouw, spijt, schuld, verlies van verbondenheid, sociale cohesie, de band met land en voorouders, cultuur en tradities met zich meebrengen (Eisenbruch, 1990, 1992). Een proces van ontworteling kan volgens Van der Veer (1998) leiden tot een hoge toename van gevoelens van machteloosheid, verdriet en woede, en van agressieve of zelfdestructieve impulsen. Deze gevoelens en impulsen kunnen volgens hem “interfereren met activiteiten die de vluchteling onderneemt met het oog op het bouwen aan een toekomst, zoals het leren van de taal of het volgen van ander onderwijs, en het opbouwen van een sociaal netwerk” (p. 39).

Volgens het Podium voor Preventie is het “in het geval van sociale en culturele ontworteling zonder meer mogelijk en nodig om via gerichte preventieactiviteiten gezondheidswinst te behalen.” (Podium voor Preventie, 2011, p.14).

Voorbeelden van preventieactiviteiten in dramatherapie zijn te vinden in een artikel van de dramatherapeute Emilia de Gruijter (2016). Zij beschrijft in haar artikel dramatherapeutische werkvormen die gericht zijn op sociale vaardigheden en expressie.

Binnen deze scriptie richt de onderzoeker zich op het in kaart brengen van preventiemogelijkheden binnen dramatherapie om de sociaal-culturele integratie van de vluchteling te bevorderen.

Er is nog weinig gepubliceerd over het werken met vluchtelingen in dramatherapie met betrekking tot sociaal-culturele integratie. En van de meest recente artikelen is van Apergi (2014). Hierin beschrijft zij een therapiegroep in Griekenland met zes vrouwelijke vluchtelingen uit verschillende landen. Ze heeft het over de kwetsbare, onzekere (liminele) fase van vluchtelingen bij de immigratie en beschrijft haar ervaringen binnen dramatherapie met vijf sleutelaspecten binnen de liminele fase: *Communitas* – de gedeelde ervaring binnen drama als brug van isolatie naar verbinding; *Power-Powerlessness* – het openen van ruimte voor veilige expressie en de positieve bekrachtiging van expressie; *‘Play’* – het spelen binnen dramatherapie als mogelijkheid voor de transformatie van ervaringen; *Limbo-ambiguity* – het veilige en flexibele afstemmen binnen dramatherapie op de onzekere situatie van de vluchteling; *Embodied experience* – het beleven van emoties binnen fysiek spel met als doel te gronden en te ontspannen.

Apergi (2014) concludeert dat door dramatherapie de ervaring van verbinding wordt geschept en dat dramatherapie een brug over blokkades heen naar de nieuwe situatie kan bieden.

In een artikel van Rousseau (2005) wordt geconcludeerd dat dramatherapie een bijdrage levert aan de adaptatie aan de nieuwe omgeving voor adolescente vluchtelingen in Canada. De veilige

ruimte voor zelfexpressie binnen dramatherapie wordt hierbij als kernaspect benadrukt. In een artikel van Killian, Cardona & Hudspeth (2017) wordt speltherapie beschreven als werkzame behandeling voor Somalische vluchtelingenkinderen in de VS. Speltherapie en dramatherapie hebben veel raakvlakken, met als kernaspect de veilige spelruimte. In het artikel wordt het gebruik van spel als medium voor zelfexpressie en communicatie binnen de spelruimte beschreven. Er wordt geconcludeerd dat deze aspecten de culturele transactie van de onderzochte kinderen positief beïnvloeden.

Volgens de beschreven artikelen zijn er aanwijzingen dat dramatherapie hulp kan bieden bij de sociaal-culturele integratie van vluchtelingen. Binnen de artikelen worden zelfexpressie, de veilige spelruimte en de interactie/communicatie binnen het medium als werkzame aspecten aangehaald. Deze aspecten dragen positief bij aan de stabilisatie en helpen bij de culturele transactie. Binnen deze scriptie zal de onderzoeker zich focussen op de mogelijkheden binnen dramatherapie voor sociaal-culturele integratie. Er zal in kaart worden gebracht wat er in de dramatherapeutische literatuur over beschreven staat, hoe dramatherapeuten dit toepassen binnen hun sessies en hoe dat binnen een dramaproject met vluchtelingen in Nijmegen vorm krijgt.

1.2 Samenwerking met de opdrachtgever en groepspartner

De opdrachtgever van dit onderzoek, dramatherapeute Emilia de Gruijter, beschrijft in haar artikel in het tijdschrift voor vaktherapie 'OOG (ontheemd, onthecht, getraumatiseerd) voor vluchtelingen' een concept om met vluchtelingen binnen dramatherapie te werk te gaan (Gruijter, 2016). Binnen dit afstudeerproject wordt door twee studenten binnen hun afstudeeronderzoeken gewerkt aan de onderbouwing van het artikel.

Emilia de Gruijter beschrijft in haar artikel het belang van dramatische expressie voor de vluchteling om zich minder ontheemd te voelen en een veilige basis te scheppen in zijn of haar situatie. Expressieve non-verbale werkvormen zijn belangrijk om in contact te komen met de omgeving (Gruijter, 2016). De onderzoeker binnen dit afstudeeronderzoek, Robert Lieli, houdt zich ermee bezig de in het artikel beschreven werkvormen en dramatherapeutische aspecten uit te breiden en te onderbouwen vanuit literatuur en praktijk.

Binnen het onderzoek wordt nauw samengewerkt met de tweede studentonderzoeker, Mirthe In't Groen, die zich bezig-houdt met de methode 'Beschermpjes' (Tjin A Djie & Zwaan, 2016). Het doel van haar onderzoek is om te verkennen hoe Beschermpjes aan kan sluiten op onthechting bij vluchtelingen, hoe cultuursensitief gewerkt kan worden en hoe Beschermpjes in dramatherapie ingezet kan worden.

De studentonderzoekers verzamelen interviewdata gedeeltelijk samen en maken gebruik van elkaars data. Om verschillende perspectieven aan te halen en zo de validiteit te verhogen coderen de studenten elkaars data.

1.3 Probleemstelling

In het omgaan met de vluchtelingenstroom in Nederland zijn met oog op integratie van de vluchtelingen als nieuwe deelnemers van de samenleving duurzame oplossingen nodig. Binnen het veranderde integratiebeleid van Nederland wordt de verantwoordelijkheid voor integratie neergelegd bij 'de vluchteling'. Hierdoor komt het belang van maatschappelijke initiatieven steeds meer centraal te staan.

Integratie kan bevorderd worden door maatschappelijke instellingen-, op gemeentelijk niveau. Gemeenten zijn zelf verantwoordelijk voor het cursusaanbod, de maatschappelijke begeleiding en eventuele andere ondersteuning bij integratie (VluchtelingenWerk Nederland, 2014).

Op gemeentelijk niveau dient onderzocht te worden hoe dramatherapie als maatschappelijk initiatief kan bijdragen aan de sociaal-culturele integratie van vluchtelingen.

Vluchtelingen lopen met een hoog percentage aan psychische aandoeningen rond, ze lijden onder de onzekere situatie waar ze inzitten en voelen zich vaak ontheemd. In Nederland zijn ze vaak sociaal geïsoleerd.

Binnen het werkveld is al gepubliceerd over het positieve effect van dramatherapie voor de culturele transactie van de vluchteling. Hier worden vooral zelfexpressie, de veilige spelruimte en de interactie/communicatie binnen het medium als werkzame dramatherapeutische aspecten aangehaald. Deze aspecten dragen positief bij aan de stabilisatie en helpen bij de culturele transactie. Ze dragen bij aan de vermindering van de ontheemding en het sociaal isolement. Binnen deze scriptie zal de onderzoeker zich richten op deze aspecten, en de mogelijkheden voor sociaal-culturele integratie aan de hand van deze aspecten beschrijven.

1.4 Begripsanalyse

1.4.1 Dramatherapie

Volgens het beroepsprofiel ligt de kern van dramatherapie in de *handeling, het spel, de fantasie* en het '*doen alsof*' (Smeijster, 2008). Deze doelstellingen komen uit het boek van Emunah (1994).

Binnen dramatherapie staat de ervaring van de cliënt centraal. Er wordt gebruik gemaakt van verschillende theaterwerkvormen en expressietechnieken zoals bijvoorbeeld improvisatiespel, rollenspel, kostuums, maskers, tekst en decors. Door middel van het medium drama wordt er aan de psychische, sociale en/of emotionele problemen van de cliënt gewerkt. Dit met als doel de problemen te onderkennen, op te heffen, overwinnen, verminderen of te accepteren (Centrum Vaktherapie, 2017).

Binnen dit onderzoek worden aspecten van dramatherapie toegepast op de doelstelling sociaal-culturele integratie van vluchtelingen.

1.4.2 Vluchtelingen

Vluchtelingen zijn mensen die in hun land van herkomst gegronde vrees hebben voor vervolging (VluchtelingenWerk Nederland, 2017). Binnen dit onderzoek worden daarmee mensen bedoelt, die gevlucht zijn uit hun land van herkomst en ontheemd zijn van hun vorige situatie. De onderzoeker wil met de term verwijzen naar alle mensen die door omstandigheden gedwongen werden om te emigreren.

1.4.3 Ontheemding

Ontheemding betekent het ontworteld zijn van de eigen cultuur, de eigen omgeving, familie, vrienden en thuis. Deze ontworteling kan gevoelens van rouw, spijt, schuld, verlies van verbondenheid, sociale cohesie, de band met land en voorouders, cultuur en tradities met zich meebrengen (Eisenbruch, 1990, 1992). Vluchtelingen zijn ontheemd geraakt door het verlies van hun vertrouwde omgeving (Gruijter, 2016). Binnen dit onderzoek sluit de doelstelling van sociaal-culturele integratie aan op het toestandsbeeld van ontheemding van de vluchtelingen.

1.4.4 Onthechting

Onthechting wordt binnen dit onderzoek bij vluchtelingen gezien als een toestandsbeeld, waarin het voelen van onveiligheid en een bepaalde mate aan wantrouwen kenmerkend zijn. Dit toestandsbeeld is bij de vluchtelingen ontstaan door hun recente geschiedenis van onveiligheid. Binnen de therapie vertaalt zich dit in gedrag zoals therapieontrouw, gerichtheid op primaire behoeftebevrediging en verlies van gewetensontwikkeling (Gruijter, 2016).

1.4.5 Cultuursensitief

Met cultuursensitief wordt in deze scriptie bedoeld dat de behandeling van de dramatherapeut aansluit bij de belevingswereld van de vluchteling. Hierbij is het belangrijk de culturele achtergrond van de vluchteling te proberen te begrijpen maar vooral ook breder te kijken dan alleen de cultuur – de persoon in haar hele context en individueel te beschouwen (Wertheim-Cahen, 1999).

1.4.6 Sociaal-culturele integratie

Sociaal-culturele integratie is de integratie van de vluchteling in de nieuwe sociale en culturele situatie in Nederland. Binnen dit onderzoek wordt de betekenis van de term binnen dramatherapie uitgewerkt. Zelfexpressie, interactie/communicatie en de veilige spelruimte zijn drie aspecten van sociaal-culturele integratie binnen dramatherapie die in de probleemanalyse naar voren zijn gekomen (Apergi, 2014; Killian, Cardona en Hudspeth, 2017; Rousseau, 2005).

1.4.6 Dramatherapeutische aspecten

Hiermee zijn aspecten van dramatherapie bedoeld zoals de setting, houdingsaspecten, doelstellingen, werkvormen en interventies.

1.4.7 Stabilisatie

Met stabilisatie wordt binnen dit onderzoek bedoeld: het scheppen van een veilige basis om verdere problematieken te voorkomen en de vluchteling te ondersteunen in zijn ontwikkelingsproces. Stabilisatie kan binnen dramatherapie vorm krijgen door het uitvoeren van preventieactiviteiten. Spelplezier en het creëren van beweging staan hierbij centraal (Wertheim-Cahen, 1999). Stabilisatie is een van de centrale doelstellingen van creatieve therapie en wordt in gang gezet door de analogie die de cliënt tussen zijn belevingswereld en het medium ervaart (Smeijsters, 2008). Door middel van stabilisatie ervaart de cliënt balans in zijn belevingswereld en een veilige basis, waardoor hij geleidelijk meer confrontaties aan kan gaan binnen zijn ontwikkelingsproces. Hierdoor biedt stabilisatie een veilige basis voor het proces van sociaal-culturele integratie.

1.4.8 Positieve gezondheid

Positieve gezondheid wordt binnen een recent onderzoek naar de huidige definitie van het begrip opgedeeld in de stimulatie van de volgende zes dimensies: lichaamsfuncties, mentale functies en beleving, spirituele en existentiële dimensie, kwaliteit van leven, sociaal-maatschappelijke participatie en dagelijks functioneren (Huber, Vliet & Boers, 2016). Het stimuleren van iemands krachten staat binnen het model van positieve gezondheid centraal. Wat kan iemand wel in plaats van wat kan iemand niet. Daardoor wordt de stabilisatie van iemand vergroot.

1.4.9 De veilige spelruimte

Binnen dramatherapie wordt er een veilige spelruimte gecreëerd door de elementen van spel methodisch zo toe te passen, dat deze als veilig worden ervaren. Dit nodigt uit tot het vormgeven en uiten van emoties, ervaringen en ideeën. De 'alsof' situatie biedt de mogelijkheid te experimenteren met nieuw gedrag en schept veiligheid (Centrum Vaktherapie, 2017). Binnen dramatherapie kan men flexibel aansluiten op de chaotische staat van transitie van de vluchteling (limbo-ambiguity). Dat wordt gedaan door het hanteren van verschillende dramatherapeutische aspecten. Zo kan chaos op een veilige manier ervaren worden (Apergi, 2014).

1.4.10 Communicatie en interactie

Communicatie vindt binnen dramatherapie plaats in een driehoek van interactie tussen cliënt, therapeut en medium. Binnen deze driehoek kan de vluchteling zijn isolement opheffen en komen tot expressie (Wertheim-Cahen, 1999).

1.5 Doelstelling

Uit het onderzoek zal blijken welke dramatherapeutische aspecten de sociaal-culturele integratie bevorderen. Zo zal het begrip van sociaal- culturele integratie binnen de dramatherapie worden gedefinieerd. Binnen de beantwoording van de onderzoeksvraag en de deelvragen zal dit vorm krijgen.

Er zal geïnventariseerd worden welke aspecten binnen het de dramaprojecten van ElanArt aansluiten bij het doel van sociaal-culturele integratie. Hierdoor zal de maatschappelijke belangstelling van ElanArt worden vergroot en de therapeutische meerwaarde van hun projecten worden beschreven.

Het artikel van de opdrachtgever 'OOG voor vluchtelingen' zal door het onderzoek meer onderbouwd worden (Gruijter, 2016).

Voor de creatieve therapie sector zal het onderzoek de belangstelling van dramatherapie voor de doelgroep en de maatschappij vergroten. Het onderzoek zal op de mogelijkheden voor het inzetten van drama als maatschappelijk initiatief en preventiemiddel bewust maken en zo het draagvlak van dramatherapie uitbreiden. Verder heeft die onderzoek het doel om input op te leveren voor het ontwikkelen van een dramatherapeutisch product voor de doelgroep.

1.6 Vraagstelling

Wat kan dramatherapie betekenen voor de sociaal-culturele integratie van vluchtelingen in Nederland en de samenleving?

- Wat is er al bekend vanuit de literatuur over dramatherapie met vluchtelingen? Welke aspecten bevorderen de sociaal-culturele integratie?
- Welke van de door dramatherapeuten beschreven behandelprincipes, doelstellingen, interventies houdingsaspecten en werkvormen sluiten aan op het doel van sociaal-culturele integratie?
- Welke aspecten binnen de theaterprojecten van ElanArt dragen positief bij aan de sociaal-culturele integratie van vluchtelingen?

2.0 Onderzoeksmethodiek

2.1 Onderzoeksbenadering

2.1.1 Praktijkgericht

Dit onderzoek is praktijkgericht. Het is een onderzoek dat uitgaat van een praktische maatschappelijke uitdaging: de problematiek van vluchtelingen met betrekking tot de integratie in Nederland. De onderzoeker richt zich hier op het aspect ontheemding van de vluchteling. Het onderzoek is geïnitieerd door de opdrachtgever en dramatherapeute Emilia de Gruijter, die nauw met de doelgroep heeft samengewerkt. Binnen het onderzoek wordt er door middel van interviews samengewerkt met dramatherapeuten die ervaringen met de doelgroep hebben opgedaan. Ook worden de ervaringen van vluchtelingen met het medium drama bij het onderzoek betrokken. Verder wordt er gebruik gemaakt van participerende observaties van de onderzoeker binnen het werken met de doelgroep.

Aan de ene kant maakt de onderzoeker gebruik van beschrijvende, descriptieve kennis en aan de andere kant wordt handelings- oftewel prescriptieve kennis verzameld (Migchelbrink, 2016.)

2.1.2 Kwalitatief

De onderzoeksbenadering die het meest aansluit bij het onderzoek is kwalitatief onderzoek. Kenmerkend voor deze benadering is het insiderperspectief. De kwalitatieve onderzoeker wil van binnenuit zicht krijgen op de situatie van de doelgroep en werkt vanuit een subject-subjectbenadering. Binnen dit onderzoek krijgt dit vorm door de participatie en observatie bij drama-activiteiten met vluchtelingen en binnen semigestructureerde interviews. De interviews worden gevoerd met vluchtelingen die ervaringen met drama hebben opgedaan en dramatherapeuten die nauw met de doelgroep hebben gewerkt. Dit wordt gedaan om de perspectief van de subjecten: 'de vluchtelingen', 'de dramatherapeuten' en hun interpretatie van sociaal-culturele integratie te begrijpen.

Binnen kwalitatief onderzoek worden de onderzoekswerkzaamheden van tevoren alleen globaal uitgewerkt zodat de onderzoeker gedurende het proces nog aan de onderzoekssituatie aan kan passen. Zo is ook de fasering van kwalitatief onderzoek flexibel, ze hoeft niet stap-voor-stap te worden doorlopen. Binnen dit onderzoek worden de dataverzamelingstechnieken en bronnen van tevoren vastgelegd maar met een open blik geanalyseerd. Er wordt gebruik gemaakt van zowel deskresearch als ook empirisch veldonderzoek. Bij deskresearch wordt gebruik gemaakt van bestaande literatuur met betrekking tot de doelgroep. Het empirisch veldonderzoek vindt plaats bij de onderzoeksorganisatie en met de vluchtelingen zelf (Migchelbrink, 2016).

2.1.3 Verkennend

Het type onderzoek dat het meest aansluit bij dit onderzoek is verkennend onderzoek (Keken, 2015). Essentieel voor dit type is dat er nagegaan wordt wat de mogelijkheden zijn binnen de beroepspraktijk voor een bepaalde doelgroep. In dit onderzoek wordt nagegaan hoe de sociaal-culturele integratie van vluchtelingen binnen dramatherapie vorm kan krijgen. Omdat er binnen het vooronderzoek nog geen wetenschappelijke onderzoeken bij de thematiek gevonden zijn leek het de onderzoeker zinvol om via verkennend onderzoek het praktijkvraagstuk te verhelderen.

2.2 Databronnen

2.2.1 De onderzoeksorganisatie

Het onderzoek vindt plaats door middel van interviews en observaties binnen deelvraag drie bij de stichting ElanArt.

Stichting ElanArt (z.d. -a) beschrijft zichzelf:

“Door middel van projecten waarin muziek, toneel, drama, theater of sport centraal staat wil ElanArt bewoners van AZC’s op een positieve manier laten kennis maken met de Nederlandse samenleving. Kunst en creativiteit kunnen culturele en etnische verschillen overbruggen, mensen in beweging brengen, kunnen AZC-bewoners inspireren en hen de gelegenheid geven om andere mensen te ontmoeten. ElanArt wil een platform bieden voor ontmoetingen met mensen uit de buurt, bedrijven, wijkcentra, instellingen en scholen. Door meer en vooral ook vrolijk en plezierig contact tussen buurtbewoners en AZC-bewoners, kan erover en weer beter begrip ontstaan en kan de sociale cohesie worden bevorderd in een buurt waar een AZC is gevestigd.”

(© Stichting ElanArt, 2017, new logo.png,
van: <https://www.elanart.nl/>)

2.2.2 Literatuur

Er wordt gebruik gemaakt van verschillende databanken: Google Scholar, HBO-kennisbank, HAN-Quest en de HAN-catalogus om boeken, artikelen en scripties gerelateerd aan de onderzoeksvragen te vinden. Er worden verschillende vaktherapeutische tijdschriften geraadpleegd om actuele publicaties over het thema te verzamelen. Er wordt gebruik gemaakt van nationale en internationale literatuur.

2.2.3 Dramatherapeuten

De onderzoeker voert interviews met meerdere dramatherapeuten die met de doelgroep hebben gewerkt. Om de diversiteit van perspectieven in dit onderzoek te verhogen worden dramatherapeuten werkende in verschillende settings geïnterviewd.

Een dramatherapeute heeft drama-activiteiten in het vluchtelingenkamp Heumersoord in Nijmegen uitgevoerd. Ze heeft gewerkt in een groepsetting met zowel mannen, vrouwen en kinderen van verschillende leeftijden. Hierna te noemen 'respondent 1'.

Een andere dramatherapeute heeft vanaf 1996 gewerkt met vluchtelingen in de GGZ Noord-Brabant. Tot haar doelgroep behoorden mannen, vrouwen en kinderen. Ze heeft gewerkt in groepssetting en individueel. Hierna te noemen 'respondent 2'.

De derde dramatherapeute die geïnterviewd is werkt in een gemeenschappelijke praktijk in Etten-Leur met kinderen en jeugdigen. Onder haar cliënten zijn veel vluchtelingen. Zij werkt individueel. Hierna te noemen 'respondent 3'.

2.2.4 Activiteitenbegeleider

De oprichter en activiteitenbegeleider van ElanArt heeft vele jaren ervaring in het aanbieden van drama-activiteiten voor vluchtelingen. Verder houdt zijn stichting zich direct bezig met het bevorderen van de sociaal-culturele integratie van vluchtelingen in de omgeving Nijmegen. Hij is ook ervaringsdeskundig als asielzoeker in Nederland. Twintig jaar geleden is hij vanuit Iran gevlucht en heeft hier zijn leven opnieuw opgebouwd. Hierna te noemen 'activiteitenbegeleider'.

2.2.5 Vluchtelingen

Er wordt een mannelijke vluchteling uit Congo geïnterviewd die drie jaar ervaring heeft opgedaan met de theaterprojecten van ElanArt. Hierna te noemen 'de geïnterviewde vluchteling'. Verder heeft ElanArt een onderzoek naar het effect van een theatervoorstelling gedaan waarin het perspectief van de vluchtelingen naar voren komt (ElanArt, z.d. –b).

2.2.6 Ervaringen met de doelgroep

De onderzoeker zelf participeert aan de dramaprojecten van Stichting ElanArt. Hier doet hij ervaringen op, welke vanuit zijn perspectief worden verwerkt in het onderzoek via participerende observatie.

2.3 Dataverzamelingstechnieken

2.3.1 Literatuuronderzoek

Literatuuronderzoek wordt binnen de probleemanalyse, bij deelvraag 1 en bij de conclusie toegepast. Bij deze vorm van onderzoek gaat het om het verzamelen en analyseren van kennis uit de literatuur.

Binnen het literatuuronderzoek worden vijf fases aangehaald: het startpunt bepalen, selecteren, zoeken en verzamelen, beoordelen en verwerken en rapporteren. De onderzoeker doorloopt deze stappen en checkt de geloofwaardigheid, juistheid, redelijkheid en bewijsmateriaal volgens de CARS-checklist (Migchelbrink, 2016).

2.3.2 Semigestructureerde interviews

Er wordt gebruik gemaakt van semigestructureerde interviews. Dat wil zeggen dat de vorm van het interview open is en de antwoorden niet van tevoren vastliggen. Wel wordt er aan de vragen door interviewguides (bijlagen B, D en E) een richting gegeven en gevraagd naar aspecten van dramatherapie die de sociaal-culturele integratie bevorderen of ervaringen van de vluchteling met het medium drama.

Er worden semigestructureerde interviews binnen het onderzoek toegepast om door middel van open vragen kwalitatieve data te verzamelen (Migchelbrink, 2016).

2.3.3 Participerende observaties

Tijdens participerende observaties neemt de onderzoeker deel aan de dramaprojecten van de stichting ElanArt. De onderzoeker doet hierbij waarnemingen op en verzamelt zodoende kwalitatieve gegevens. De volgende fases worden doorlopen: de voorbereiding, de afstemmingsfase, de beschrijvingsfase, de thematische fase en-, de afscheidsfase (Migchelbrink, 2016.)

2.4 Onderzoekscriteria

2.4.1 Randvoorwaarden

- Voortdurend en regelmatig contact met de onderzoeksbegeleider
- Het hanteren van onderzoeksethiek en verzamelen van 'informed consent' formulieren (bijlagen A, C en E)
- Het interviewen van dramatherapeuten die ervaring met de doelgroep vluchtelingen hebben opgedaan
- Interview met een deelnemer van de dramaprojecten van ElanArt
- Interview met een activiteitenbegeleider van ElanArt
- Participerende observaties bij ElanArt
- Kritische onderzoekende houding, die vraagt om het inleven in de respondenten en de doelgroep om hun perspectief zo veel mogelijk te kunnen begrijpen

2.4.2 Validiteit en betrouwbaarheid

Met validiteit in dit onderzoek wordt bedoeld dat er dat onderzocht wordt, wat onderzocht moet worden. Dat betekent dat er gericht op de onderzoeksvraag onderzocht wordt en de onderzoeksresultaten zo min mogelijk verstoringen bevatten. Door de invloeden op het onderzoek die nochtans zullen bestaan te herkennen en te beschrijven krijgt het onderzoek meer validiteit. De onderzoeksresultaten worden nooit als compleet valide beschouwd, omdat er verschillende factoren van invloed zijn op dit onderzoek.

Verder is betrouwbaarheid een belangrijk criterium binnen dit onderzoek. Het onderzoek moet zover betrouwbaar zijn dat een andere onderzoeker dezelfde resultaten zou behalen.

Validiteit en betrouwbaarheid worden in dit onderzoek gewaarborgd door een aantal richtlijnen: brontriangulatie, methodische triangulatie, transparantie, communicatie over het praktijkonderzoek, verdieping in het praktijkprobleem, gebruik van vakliteratuur en verdieping in verschillende perspectieven.

Er wordt gebruik gemaakt van verschillende vormen van triangulatie. Triangulatie is het hanteren van verschillende perspectieven en methodieken.

Er wordt brontriangulatie en methodische triangulatie aangehaald. Bij brontriangulatie worden bronnen vanuit verschillende perspectieven gebruikt. Binnen dit onderzoek zijn dat de vluchteling binnen het medium, de dramatherapeut werkende met vluchtelingen, de activiteitenbegeleider, relevante literatuur over sociaal-culturele integratie en de onderzoeker. Binnen de onderzoeksmethodiek wordt triangulatie aangehouden door het gebruik van verschillende methoden. Dat zijn literatuuronderzoek, semigestructureerde interviews en participerende observatie.

Er wordt regelmatige en grondige communicatie onderhouden met de begeleider van dit onderzoek. Hierdoor wordt het juist hanteren van de onderzoeksmethodiek, waarmee de student nog weinig ervaringen heeft opgedaan, gewaarborgd. Haar feedback is een belangrijke bijdrage aan de validiteit en betrouwbaarheid van dit onderzoek.

Transparantie binnen het onderzoek wordt vormgegeven door de onderzoeksactiviteiten nauwkeurig te documenteren en de verzamelde gegevens volgens het contract voor maximaal vijf jaar te bewaren.

Er vindt communicatie over het onderzoek plaats met de opdrachtgever, andere studenten, dramatherapeuten uit het werkveld en de onderzoeksorganisaties. Daardoor krijgt de onderzoeker feedback vanuit verschillende perspectieven waardoor zijn eigen denkkaders worden verlegd. Dat maakt het onderzoek meer valide.

De verdieping in het praktijkprobleem wordt binnen de probleemanalyse door literatuurstudie gedaan vanuit verschillende perspectieven. Nationale literatuur wordt gebruikt om de maatschappelijke factoren van de vluchtelingssituatie in Nederland, die van invloed zijn op de problematiek, te beschrijven. Internationale vakliteratuur wordt aangehaald om het omgaan met vluchtelingen in andere landen vanuit de dramatherapie te beschrijven.

Verder zorgt het gebruiken van vakliteratuur voor begripsafbakening, wat meer duidelijkheid schept. Dat komt toegankelijk en helder samengevat aan bod bij het kopje 'begripsanalyse'. Binnen het onderzoek verdiept de onderzoeker zich in de verschillende perspectieven, is zich bewust van zijn eigen denkkaders en benoemt deze apart. Daardoor kan de lezer de visie en het proces van de onderzoeker begrijpen en verhoogt de onderzoeker zo de validiteit van het onderzoek (Donk & Lanen, 2015).

2.5 Uitvoering van het onderzoek en analyse

2.5.1 Structurering van het onderzoek

Bij de structurering van de deelvragen is ervoor gekozen om eerst literatuuronderzoek te doen, dan dramatherapeuten te interviewen en vervolgens een organisatie te onderzoeken. Dit is gedaan om eerst binnen het proces belangrijke aspecten vanuit de dramatherapeutische literatuur mee te nemen in de interviewguides en de analyse van de interviews. Aan de hand van de binnen literatuuronderzoek gevonden aspecten zijn er open codes geformuleerd, waardoor de interviews van de dramatherapeuten in verband staan met het literatuuronderzoek. Vervolgens werd de kennis vanuit de analyse van de interviews meegenomen in de analyse van de theaterprojecten van ElanArt waardoor de aspecten binnen deze projecten gerelateerd kunnen worden aan de dramatherapie. Zo kan de therapeutische meerwaarde van de projecten beschreven worden.

2.5.2 Samenwerking

In dit onderzoek wordt er gedeeltelijk samengewerkt met de onderzoekspartner Mirthe In't Groen. Nadat ieder onderzoeker een eigen probleemanalyse heeft geformuleerd werden de overlappende thema's besproken met de onderzoeksbegeleider.

Samen hebben de onderzoekers interviewguides opgesteld op basis van overkoepelende thema's (bijlagen C en D). Daarna werden drie dramatherapeuten (deelvraag twee) en een vluchteling (deelvraag drie) geïnterviewd. Vervolgens werd er binnen het open coderen van de interviews samengewerkt.

Bovendien werken de onderzoekspartners samen binnen het project 'The Dramabridge' bij Nijmegen Gezellig (bijlage J en voorwoord). Binnen het project worden er bevindingen uit het onderzoeksproces opgenomen in het activiteitenaanbod en kunnen de onderzoekers hierdoor affiniteit en begrip voor de doelgroep opdoen.

2.5.3 Literatuuronderzoek

Bij het literatuuronderzoek worden verschillende databanken gebruikt: Google Scholar, HanQuest, het Pharos expertisecentrum en de HAN-catalogus.

De op internet gevonden bronnen worden verantwoord in een zoekschema. Hier een voorbeeld van het schema:

Zoekterm	Databank	Gevonden bronnen	Bruikbare bronnen	Titel en auteur
drama therapy refugees	HAN Quest	10	3	Classroom drama therapy program for immigrant and refugee adolescents: a pilot study. Playing with identities and transforming shared realities: drama therapy workshops for adolescent immigrants and refugees Working with liminality: a dramatherapeutic intervention with immigrants in a day care centre in Greece. <u>Gebruikte bronnen:</u> Apergi, A. (2014). Working with liminality: a dramatherapeutic intervention with immigrants in a day care centre in Greece. <i>Dramatherapy</i>, 36(2-3), 121-134. Rousseau, C., Gauthier, M. F., Lacroix, L., Alain, N., Benoit, M., Moran, A., ... & Bourassa, D. (2005). Playing with identities and transforming shared realities: Drama therapy workshops for adolescent immigrants and refugees. <i>The Arts in Psychotherapy</i>, 32(1), 13-27.

Binnen de gevonden artikelen worden de literatuurlijsten van de onderzoeker via handsearch op verdere bruikbare literatuur onderzocht.

2.5.4 Participerende observaties

Over een periode van twee maanden hebben vier participerende observaties bij een theaterproject van ElanArt op de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen plaatsgevonden, waarbij de groep bestond uit studenten, gevluchte mannen, vrouwen en kinderen en de activiteitenbegeleider.

Drie keer werd geobserveerd bij een 'mixed media' project van ElanArt in het asielzoekerscentrum in Grave. Ook hierbij waren studenten en de activiteitenbegeleider betrokken. De participerende observaties zijn genoteerd en volgens Migchelbrink (2016) gerubriceerd, te vinden in bijlage F. Later zijn ze opgenomen in de data-analyse bij deelvraag drie.

2.5.5 Data-analyse

Binnen deelvraag 2 en 3 worden de interviews geanalyseerd door middel van open coderen, axiaal coderen en selectief coderen (Boeije, 2014). De helft van elke transcriptie van de interviews met de dramatherapeuten en de vluchteling wordt door beide onderzoekers open gecodeerd. Dat vergroot de validiteit en betrouwbaarheid van dit onderzoek omdat vanuit twee perspectieven naar de data wordt gekeken. Het open coderen van het interview met de activiteitenbegeleider en zijn eigen observaties wordt door de onderzoeker van dit onderzoek alleen uitgevoerd. Uit dit materiaal ontstaan open codebomen.

Vanuit de open codebomen analyseert de onderzoeker alleen verder door middel van axiaal- en selectief coderen. Binnen deze stappen worden nieuwe codes gecreëerd die binnen een enkele veranderde codeboom hiërarchisch in categorieën zijn geplaatst. Verder zijn er verbanden tussen de data door middel van memo's opgenomen. Dat levert meer gerichtheid en helderheid binnen de data op en vormt de basis voor het beantwoorden van deelvraag 2 en 3. Het proces van axiaal en selectief coderen wordt gedetailleerd inzichtelijk gemaakt in bijlage H.

3.0 Resultaten

3.1 Deelvraag 1

*Wat is er al bekend vanuit de literatuur over dramatherapie met vluchtelingen?
Welke aspecten bevorderen de sociaal-culturele integratie?*

Bij het beantwoorden van deze deelvraag via literatuuronderzoek is er gekeken naar valide en betrouwbare bronnen binnen de creatieve therapie sector. Bij het literatuuronderzoek kwam naar voren dat er niet veel over sociaal-culturele integratie van vluchtelingen binnen de creatieve therapie sector gepubliceerd is. De primaire bron die is gevonden is het boek 'Huizen van Karton' (Wertheim-Cahen, 1999). Hierin worden voor het eerst de mogelijkheden van creatieve therapie voor vluchtelingen beschreven.

Het boek geeft een goed overzicht van aspecten binnen creatieve therapie die aansluiten bij de doelgroep. Bij het beantwoorden van deze deelvraag zullen de aspecten worden aangevuld met secundaire bronnen en worden toegespitst op dramatherapie en sociaal-culturele integratie.

Individuele benadering

Volgens Wertheim-Cahen (1999) is het belangrijk om naar de behoeftes van de doelgroep te kijken. Vluchtelingen lopen tegen gebrekkige communicatie met de maatschappij aan, samenhangend met taalproblematiek, een cultuurverschil en het ervaren van sociaal isolement. Verder zijn ze vaak getraumatiseerd en vinden het moeilijk om weer iemand te vertrouwen, tegelijkertijd hebben ze behoefte aan vertrouwensrelaties. Binnen creatieve therapie kan men sensitief zijn voor de belevingswereld van de vluchteling door veilige mogelijkheden voor expressie te bieden. Binnen de interpersoonlijke ontmoeting en door het individuele benaderen van de vluchteling door middel van creativiteit kan de creatieftherapeut sensitief aansluiten bij de persoon in het hier en nu. Dit is voor Wertheim-Cahen (1999) dan ook de kern van cultuursensitief werken. Iemand's culturele context zal wel gezien worden maar in de kern zal men vooral verder kijken dan cultuur en door middel van creativiteit de persoon in het hier en nu laten exploreren en ervaren. Binnen creatieve therapie kan de kennis over iemand en de structuur worden losgelaten, vaak benutten hulpverleners als valkuil te veel kennis en structuur.

De creatieftherapeutische driehoek

De communicatie binnen creatieve therapie, zo ook drama vindt plaats in een driehoek van cliënt – therapeut en het medium (Smeijsters, 2008). Wat er in het medium gecreëerd wordt binnen de sessie staat metafoor voor wat de cliënt beleeft. Binnen deze driehoek kan de vluchteling op een non-verbale manier zijn isolement opheffen en komen tot expressie. Het eigen isolement opheffen en naar buiten toetreden helpt de vluchteling om zich in de sociaal-culturele omgeving te integreren (Wertheim-Cahen, 1999).

Veiligheid voor expressie

Het scheppen van veiligheid is volgens Wertheim-Cahen (1999) essentieel zodat de vluchteling de ruimte voor expressie ervaart. Creatieve therapie biedt veiligheid voor expressie. Deze veiligheid binnen dramatherapie komt bij Apergi (2014) in het aspect *Limbo-ambiguity* naar voren. Apergi beschrijft met deze term het flexibele aansluiten op de chaotische staat van transitie van de vluchteling. Binnen dramatherapie kan chaos op een veilige manier worden uitgedrukt. Het gaat erom chaos op een speelse manier te ervaren. Daardoor kan de vluchteling zich met het chaos identificeren en tegelijkertijd distantie scheppen tot datgene. In feite kan de vluchteling door middel van spel op een veilige manier experimenteren met het onbekende. Apergi (2014) en Killian, Cardona en Hudspeth (2017) beschrijven het spelen binnen dramatherapie als mogelijkheid voor de transformatie van ervaringen van de vluchteling. Experimenteren met het onbekende is in feite de transformatie binnen het proces van sociaal-culturele integratie: het afstemmen op de onbekende situatie in Nederland door te experimenteren binnen deze situatie.

Experimenteren

Binnen dramatherapie kunnen we op een veilige manier experimenteren door te exploreren wat iemand leuk en prettig vindt om te spelen. Binnen uiteenlopende werkvormen kan dit vormkrijgen. Zo beschrijft bijvoorbeeld Tuender (2008) het kiezen van een lievelingsrol als methodiek voor het vinden van kracht voor transformatie binnen het rolontwikkelingsproces door het beleven van spelplezier.

Spelenderwijs kunnen ervaringen binnen de integratie in de nieuwe sociaal-culturele situatie getransformeerd worden. Gruijter (2016) haalt weerbaarheidstraining aan bij het experimenteren binnen de nieuwe situatie. Ze speelt concrete situaties van interactie uit met de vluchtelingen en oefent zo met het leren omgaan met onze directe manier van communiceren.

Zelfvertrouwensoefeningen waarin de deelnemers tegenover elkaar staan en 'Nee' tegen elkaar roepen onthaalt Gruijter (2016) uit de weerbaarheidstraining. De maatschappelijke organisatie Movisie heeft in 2009 een Quickscan naar weerbaarheidstraining bij niet-westerse allochtone jongeren gedaan waarin naar voren kwam dat weerbaarheidstraining de jongeren helpt om de Nederlandse samenleving beter te begrijpen (Çinibulak, 2010).

Positieve gezondheid

Wertheim-Cahen (1999) haalt bovendien het model van positieve gezondheid aan. Het vinden van iemands innerlijke creatieve kracht staat via dit model centraal binnen de creatieve therapie. Daardoor wordt het gezonde in de cliënt benadrukt. Hiermee kan men binnen dramatherapie werken aan het doel van preventie en stabilisatie. De vluchteling ontwikkelt krachten om met de nieuwe situatie in Nederland beter om te kunnen gaan. Dat wordt ook van Apergi (2014) bij het aspect *Power-powerlessness* beschreven. De vluchtelingen die zonder besef van hun krachten (powerless) aan de therapie beginnen, krijgen in een veilige en oordeelsvrije omgeving de kans om te experimenteren en hun eigen krachten te ontdekken. Binnen de veilige spelruimte waarin geen consequenties bestaan kunnen angsten voor exploratie en het nemen van risico's verteerbaar gemaakt worden.

Communicatie

Non-verbale werkvormen zijn volgens Wertheim-Cahen (1999) met vluchtelingen cruciaal gebleken. Ze sluiten aan op de taalbarrière en zijn minder pijnlijk dan het onder woorden brengen van traumatische ervaringen. Bijvoorbeeld Scott-Danter (1998) beschrijft *sculpting* binnen dramatherapie als succesvolle techniek om barrières van taal, cultuur en ervaringen te overbruggen. Sculpting is het tonen van een situatie via standbeelden. Verder heeft zij terugspeeltheater volgens Boal (1992) als nuttige werkvorm ervaren om communicatie tussen twee groepen te creëren.

Creativiteit brengt mensen in beweging, ze worden niet zo zeer behandeld maar handelen zelf, hierin krijgt sociaal-culturele integratie daadwerkelijk vorm. Creativiteit is communicatie. Binnen dramatherapie wordt hierdoor verbinding geschept en de werkvormen zijn intercultureel en non-verbaal.

Verbinding en emotieregulatie

Zo ervaart ook Scott-Danter (1998) theater als een verbindende activiteit in een dorp van oorlogsslachtoffers in Mozambique – het was een medium voor het exploreren van gemeenschappelijke thema's. Het was niet de intentie van de theaterworkshops om een therapeutische meerwaarde te hebben, maar het bleek dat bij het proces van theater maken therapeutische meerwaarde ontstond. Het hielp de deelnemers bij het loslaten van angsten en vooral het beleven van het gezamenlijke proces was een nieuwe krachtbron binnen het dorp. Theater was een bruikbare tool om verhalen te delen en emotionele reacties uit te lokken. Het verlost emotionele spanningen en bracht de mensen weer bij elkaar. Het was non-verbaal, speels en laagdrempelig en niet bedreigend, daarom van toepassing op de situatie van de oorlogsslachtoffers.

Maatschappelijke meerwaarde

De maatschappelijke meerwaarde van theater met vluchtelingen wordt duidelijk in een artikel van Bhimji (2016) van de University of Central Lancashire in het Verenigd Koninkrijk. Vanuit een humanistisch en politiek-maatschappelijk perspectief beschrijft zij het effect van het spelen van zeven theater-performances voor vluchtelingen in Duitsland. De onderzoeker concludeert dat de vluchtelingen door het spelen van de performances over zichzelf een uitgebreid perspectief ten opzichte van hun positie in de maatschappij krijgen. Hun gevoel van identiteit wordt door het tonen van de performances vergroot.

Dat levert een directe bijdrage aan het proces van sociaal-culturele integratie van de vluchtelingen.

Supportieve creatieve therapie

Binnen de creatieftherapeutische werkwijzen kunnen de in het literatuuronderzoek naar voren gekomen aspecten het meest in supportieve creatieve therapie toegepast worden (Smeijsters, 2008). Supportieve creatieve therapie biedt ondersteuning bij het leren omgaan met een problematiek of situatie. De doelstellingen hebben een ondersteunend, stabiliserend of ontwikkelingsgericht karakter. Bij het werken met vluchtelingen op het gebied van sociaal-culturele integratie wordt er gericht op het ontwikkelen van nieuwe levenswijzen. Stabilisatie staat centraal als therapeutisch doel binnen Wertheim-Cahen (1999). Volgens Smeijsters (2008) zijn de creatieftherapeutische werkvormen binnen de supportieve werkwijze minder gestructureerd en is de therapeutische relatie gekenmerkt door de principes uit de rogeriaanse psychotherapie - het volgen en centraal stellen van de cliënt.

3.2 Deelvraag 2

Welke van de door dramatherapeuten beschreven behandelprincipes, doelstellingen, interventies houdingsaspecten en werkvormen sluiten aan op het doel van sociaal-culturele integratie?

Deze deelvraag wordt beantwoord op basis van de gefaseerde codering van drie interviews met drie dramatherapeuten, die met vluchtelingen hebben gewerkt.

De antwoorden van de respondenten zijn overzichtelijk opgedeeld, en bij de verschillende aspecten wordt benoemd hoe deze aansluiten op het doel van sociaal-culturele integratie.

3.2.1 Algemene behandelprincipes

Positieve gezondheid

De ondervraagde dramatherapeuten beschrijven dat het stimuleren van hun krachten de vluchtelingen activeert. Respondent 1: *“...mensen komen uit hun lethargie. Ja je ziet gewoon dat het zelfvertrouwen groter wordt, en dat mensen ook op een andere manier de deur uitgaan.”*

Bovendien krijgen ze inzicht in wie ze zijn en wat ze goed kunnen, waardoor ze aanknopingspunten in de maatschappij vinden. Respondent 3 zegt: *“...juist door die nadruk te leggen op de kracht en inderdaad inzicht te krijgen van hé, wie ben ik? Wat kan ik goed? – vinden ze hun plek in de maatschappij.”*

Verder kan de vluchteling hierdoor geleidelijk meer geconfronteerd worden met moeilijke aspecten van integratie.

Respondent 3: *“Ja. En als het te veel wordt, kan je weer terug naar de eigen kracht. Want dat is dan veilig. Daar krijg je energie van.”*

Het model van positieve gezondheid sluit volgens respondent 2 aan op de wij- en eer-cultuur: *“Dat is in de wij- en eer-cultuur veel belangrijker dan bij ons, om je op de dingen te richten die goed zijn gegaan. In plaats van: goh, dat is wel heel veel, dat je toen ook nog een schoen bent kwijtgeraakt en op blote voeten bent verder gegaan. Nee. Wow! Je bent op blote voeten verder gegaan, zo!”*

Positieve gezondheid wordt binnen een recent onderzoek naar de huidige definitie van het begrip opgedeeld in de stimulatie van de volgende zes dimensies: lichaamsfuncties, mentale functies en beleving, spirituele en existentiële dimensie, kwaliteit van leven, sociaal-maatschappelijke participatie en dagelijks functioneren (Huber, Vliet & Boers, 2016).

Als we naar de uitspraken van de respondenten met betrekking tot sociaal-culturele integratie kijken is eruit af te leiden dat deze het meest passen binnen de dimensies mentale functies en beleving, spirituele en existentiële dimensie, kwaliteit van leven en sociaal-maatschappelijke participatie.

Cultuursensitief werken

Cultuursensitief werken wordt door de respondenten beschreven als een samenkomst tussen culturele kennis, specifieke houdingsaspecten en interventies.

Culturele kennis vormt volgens de respondenten de basis voor het omgaan met de vluchteling. De therapeut kan hierdoor sensitief op de culturele kenmerken ingaan. Volgens Gomperts & Veen (2006) is kennis van geschiedenis en cultuur van de vluchteling een 'conditio sine qua non'. Wanneer wij hierover geen kennis hebben zullen wij het proces inhoudelijk 'opvullen' met onze eigen culturele kenmerken en inhoud, waardoor het risico op misverstanden wordt vergroot.

Bij de culturele kennis horen volgens twee respondenten genderspecifieke kenmerken. Bijvoorbeeld respondent 1 geeft aan dat het behulpzaam was om door de psychiater benaderd te worden als 'Dokter (geanonimiseerd)': *"Onze psychiater zei: Ik kan je verwijzen naar Dokter (geanonimiseerd). Ik ben natuurlijk helemaal geen dokter maar dat deed ze omdat het ervoor zorgde dat de vluchtelingen niet zomaar bij een vrouw kwamen, maar bij een dokter die gespecialiseerd was in hulp aan allochtonen."*

Kennis over verschillende religies is belangrijk om respectvol met een vluchteling om te kunnen gaan. Bijvoorbeeld zijn er in Syrië zowel islamieten als ook christenen. Respondent 2: *"Je weet gewoon van de mensen uit Syrië dat hun geloof aan alle kanten een heel groot deel speelt, zeg maar. Ik ga daar respectvol mee om."*

Verder benadrukt respondent 2 dat kennis over de zogenaamde 'Wij-cultuur' en 'Eer-cultuur' belangrijk is. Binnen oosterse culturen zijn eer en schande belangrijke aspecten van de sociale verhoudingen, het voelen van schaamte kan een grote drempel zijn voor de vluchteling. Het zogenaamde wij-denken, het absolute niet-denken vanuit het individu, is hierbij een invloedrijk kenmerk (Gomperts & Veen, 2006).

Respondent 2: *"In de wij-cultuur, hoe belangrijk het is om naar familie te vragen of je te blijven richten op wat daar allemaal is. We zijn veel meer gewend om heel individueel mensen aan te spreken. Bij die AMA's dan had je het eigenlijk over een individu, maar ik heb echt geleerd van: goh, hoe ziet je familie eruit? Ook om contact te maken. Dat is zo belangrijk: waar zijn die dan nu? Of: hoe zouden ze je in jouw land helpen? Wat zou je moeder tegen je zeggen wat zou je vader tegen je zeggen?"*

Respondent 2 en respondent 3 beschrijven het stimuleren van de identiteit van de vluchteling als cultuursensitieve interventie. Het is belangrijk voor de vluchteling om vast te houden aan zijn identiteit om in het proces van sociaal-culturele integratie een stevige basis te hebben.

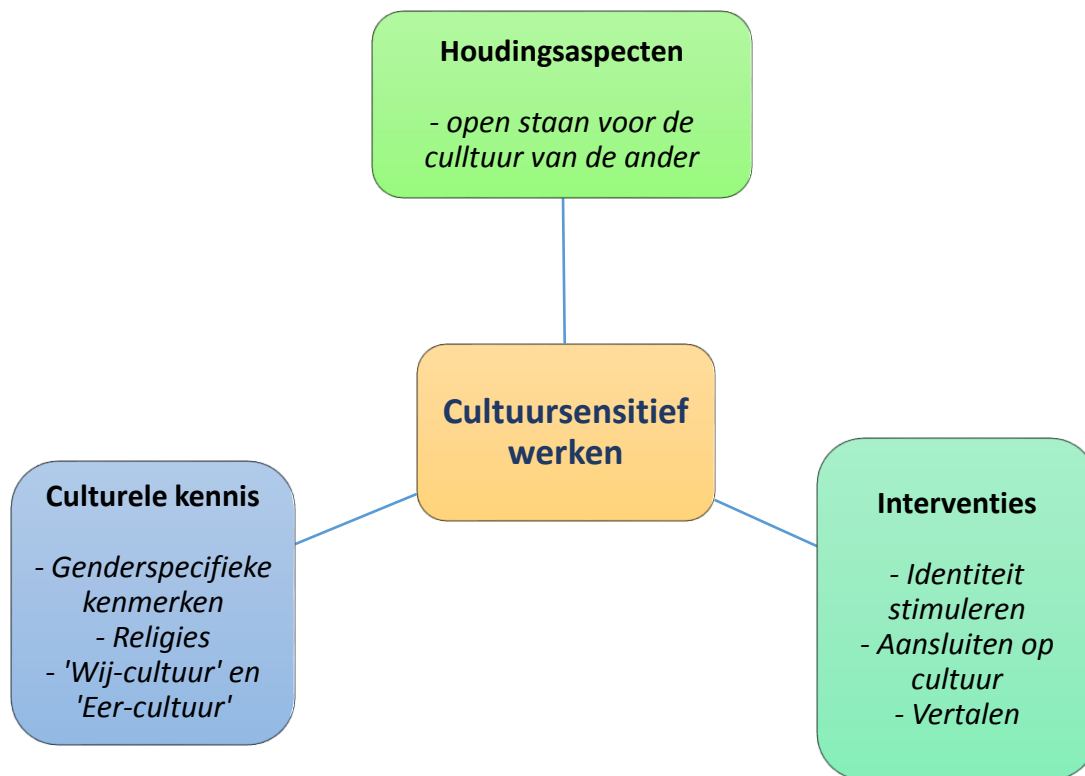
Bovendien is het volgens respondenten 1 en 2 belangrijk om op basis van de culturele kennis als therapeut aan te sluiten op de cultuur van de vluchteling, bijvoorbeeld door minder direct te zijn.

Respondent 2 vertelt dat men op de taalbarrière in kan spelen door essenties binnen de sessie te vertalen. Bijvoorbeeld kunnen zo cultuurspecifieke grappen vertaald worden wat contact en verbinding schept: *"En (geanonimiseerd), die sprak een beetje Arabisch, dat was ook wel grappig, want ze kon dingen verstaan die ze zeiden en dan gaf ze dat weer door."*

In de therapeutische grondhouding is het essentieel om open te staan voor de cultuur van de vluchteling. Daardoor krijgen de dramatherapeuten contact en kunnen barrières opgeheven

worden. Zo zegt een van de respondenten: *“Ga gewoon kijken naar wie je tegenover je hebt zitten en eigenlijk vind ik het tot nu toe helemaal niet zo’n barrière.”*

Binnen onderstaand figuur worden de beschreven aspecten van cultuursensitief werken weergegeven.

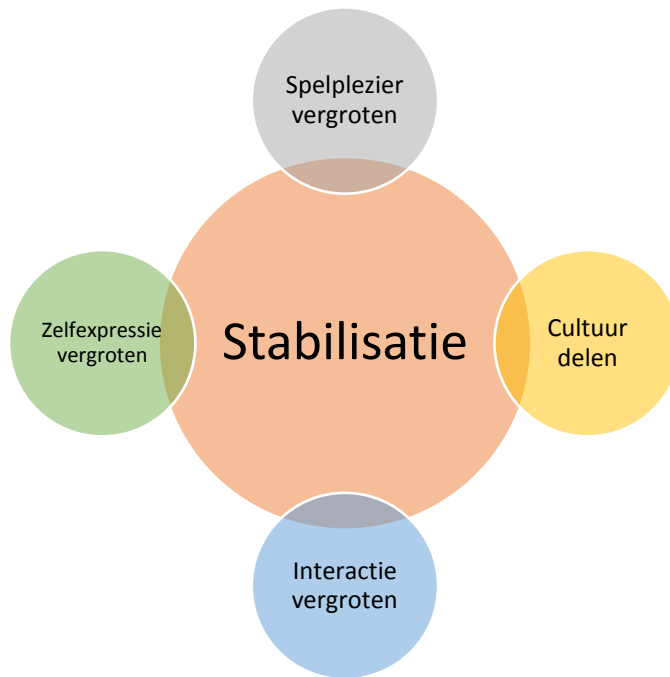
3.2.2 Doelstellingen

Stabilisatie wordt door de respondenten als centrale doelstelling beschreven binnen de sessie. Dit is af te leiden uit dat bij deze doelstelling de meeste fragmenten zijn gecodeerd in de analyse. Door het stimuleren van persoonlijke krachtbronnen binnen het model van positieve gezondheid wordt binnen dramatherapie de stabilisatie van het individu vergroot (Huber, Vliet & Boers, 2016). Op basis van stabiliteit kunnen de vluchtelingen andere doelstellingen binnen het proces van sociaal-culturele integratie binnen en buiten de sessie beter aan. Zo zegt respondent 3: *“...eerst de kracht opbouwen, eerst zorgen dat iemand zich krachtig en stabiel gaat voelen, om die uitdagingen binnen het proces beter aan te kunnen zeg maar. Daar heeft het mee te maken en ik denk dat, dat daar ook de preventie in zit.”*

Verder maken de respondenten uitspraken over andere doelstellingen die de vluchtelingen helpen om stabiliteit te bereiken. Het werken aan spelplezier stimuleert volgens hun de leuke kanten en hierdoor de krachten van de vluchtelingen. Via het spelplezier kunnen ze ‘even alles vergeten’ en zo leren los te laten. Cultuurverschillen kunnen hier op een speelse manier

aangekaart worden. Door middel van zelfexpressie te vergroten leren de vluchtelingen hun emoties te tonen en werken hierdoor aan balans. Door het oefenen met interactie vergroten ze hun sociale vaardigheden en worden hierin stabiel. Wanneer de vluchtelingen hun cultuur delen worden ze stabiel in de nieuwe culturele situatie door aanknopingspunten tussen hun eigen en de ander cultuur te ervaren.

Hieruit kan de onderzoeker afleiden dat door het werken aan deze doelstellingen de stabilisatie van de vluchtelingen wordt vergroot. Verder is af te leiden dat de doelstellingen spelplezier vergroten, zelfexpressie vergroten, interactie vergroten en cultuur delen haalbaarder gemaakt worden door het vergroten van de stabilisatie. Deze wisselwerking is te zien in onderstaand figuur:

3.2.3 Interventies

Kracht stimuleren

De meest gebruikte interventie van de respondenten is het stimuleren van de kracht van de vluchteling. Dit staat centraal binnen het model van positieve gezondheid. Volgens de respondenten krijgen de vluchtelingen zo een ingang tot confrontatie, voelen zich beter, hun zelfvertrouwen stijgt en ze bouwen een stabiele basis op. Het stimuleren van de kracht sluit aan bij de eer-cultuur. De wij-cultuur wordt van de respondenten benadrukt door krachten van het systeem in kaart te brengen.

Veiligheid creëren

Veiligheid is volgens de respondenten de basis voor de therapie. Bij het axiaal coderen is uitgekomen dat veiligheid creëren een overkoepelende interventie is waarbij andere interventies horen. Deze worden beschreven door de verschillende respondenten:

Door *lichamelijk contact* te maken kan de therapeut zich kwetsbaar opstellen en empathie tonen. Lichamelijk contact is volgens de respondenten in oosterse culturen normaler dan hier en sluit

zo aan bij de vluchtelingen.

Door de vluchtelingen binnen spel te *volgen* ontstaat er veiligheid omdat de therapeut een alliantie met de vluchtelingen aangaat. Verder zegt een van de respondenten dat de vluchtelingen zo in hun eigen tempo confrontaties aan durven te gaan.

Distantie scheppen creëert veiligheid en kan binnen verschillende werkvormen vorm krijgen, bijvoorbeeld in snapshots en terugspeeltheater.

Afgrenzen beschermt de vluchtelingen binnen hun eigen grenzen. Daardoor blijven ze in hun 'Window of tolerance'.

Metaforen gebruiken zorgt ervoor dat de vluchtelingen niets 'fout' kunnen doen omdat de metaforen voor hun een individuele betekenis hebben.

Non-verbale communicatie

De respondenten beschrijven dat door non-verbale communicatie de vluchtelingen kunnen worden bereikt. Verder verlegt het de perspectieven van de vluchtelingen en reageren ze zo op de situatie op een andere manier waardoor ze nieuwe alternatieven kunnen bedenken.

Uitbeelden

Het uitbeelden wordt van alle respondenten als belangrijke speelse interventie beschreven om een verbinding te maken tussen het thema, het gevoel en het beeld. Hierdoor kunnen volgens hun culturele kenmerken worden aangeleerd. Het uitbeelden biedt doordat het een statisch beeld is structuur en helderheid voor het in kaart brengen van een situatie. Dat krijgt ook vorm binnen verschillende werkvormen die de respondenten gebruiken, bijvoorbeeld snapshots.

Samenspelen

Respondent 1 en 2 beschrijven dat door samen te spelen de vluchtelingen de kans krijgen om van de therapeut en de medespelers te leren. De dramatherapeut kan hier minder het rolmodel zijn maar de ervaringen worden met elkaar opgedaan en hierdoor eigen gemaakt.

Geleidelijk confronteren

Bij het confronteren van de vluchtelingen is het volgens een respondent belangrijk dit geleidelijk, stapje voor stapje te doen. Er zal eerst veiligheid worden gecreëerd en vanuit daar langzamerhand confrontaties worden ingebracht. Het is cruciaal dat de vluchtelingen binnen hun 'Window of Tolerance' blijven en dat er niet te veel van hun gevraagd wordt.

Experimenteren

Alle respondenten beschrijven een ontdekkingsproces met de vluchtelingen in het medium. Hierbij experimenteren ze met de vluchtelingen op verschillende wijze. Door te experimenteren kunnen de vluchtelingen ontdekken wat hun aanspreekt, nieuwe alternatieven ervaren, potentie tot transformatie ontwikkelen en getriggerd worden zich te openen. Experimenteren krijgt op verschillende wijzen vorm, bijvoorbeeld in rollen, status, kostuums, attributen, enzovoort.

3.2.4 Houdingsaspecten

Limited reparenting

Een houding die van respondent 2 als basishouding wordt gebruikt is Limited reparenting. Limited reparenting wordt door Young, Klosko & Weishaar (2005, p.187) beschreven binnen de schemagerichte therapie: "Limited reparenting houdt in dat er, binnen de juiste grenzen van de therapeutische relatie, datgene geboden wordt waaraan de patiënten als kind behoefte hadden, maar wat zij van hun ouders niet kregen."

Respondent 2 past deze houding toe door liefdevol te zijn, zonder alles goed te vinden. Ze biedt de vluchtelingen een betrouwbare veilige haven, waaraan de vluchtelingen vanuit het toestandsbeeld van ontheemding en onthechting behoefte hebben. De respondent omschrijft het als volgt: *"Dus je zorgt daarvoor dat jij stevig staat van: ga maar, ik vertrouw erop dat je dit kunt, dat je dit goed doet en als je troost en steun nodig hebt: kom maar, dan ben ik er."*

Alliantie

De term therapeutische alliantie of 'werk-alliantie' beschrijft de collaboratieve, zorgzame partnerschap tussen therapeut en cliënt die gekenmerkt wordt door wederzijds respect. Deze partnerschap karakteriseert een productieve therapeut-cliënt relatie (Horvath, 2001). Alle drie respondenten beschrijven de alliantie tussen therapeut en cliënt als extra belangrijk bij het werken met vluchtelingen omdat ze gezien hun problematiek vaak wantrouwend zijn. Ze zeggen dat door naast de vluchtelingen te staan zij zich ondersteund voelen en confrontaties aan durven te gaan. Respondent 1 beschrijft: *"Ik was gewoon een gelijke - een aardige Nederlandse mevrouw die iets leuks kwam doen."*

Pro-actief

Een houding die door respondent 1 en 3 wordt beschreven om de vluchtelingen te activeren is het pro-actief zijn. Ze beschrijven dat het belangrijk is om op de vluchtelingen af te gaan, ze te activeren en activiteit en beweging te verwelkomen. Dat beschrijft respondent 2 ook bij limited reparenting.

Flexibel opstellen

Gezien de doelgroep wordt door alle respondenten het belangrijk gevonden zich flexibel op te stellen. Door flexibel te zijn kan men aansluiten op de uiteenlopende situatie en afkomst van de vluchtelingen. Hierbij hoort de eigen structuren en denkkaders aan de kant te zetten.

Aandacht

Respondent 1 beschrijft dat ze door aandacht voor de vluchtelingen te hebben puur contact kon maken.

Empathie

Empathie tonen is volgens alle respondenten belangrijk om de balans te zoeken tussen spelplezier en confrontatie, contact te maken en de behoeftes van de vluchtelingen te begrijpen.

3.2.5 Werkvormen

Snapshots

Respondent 2 beschrijft het werken met snapshots als mogelijkheid om distantie te scheppen tot het vluchtverhaal. De vluchtelingen zetten hier stappen binnen een verhaal neer met standbeelden:

“Diegene die de leiding, de regie had, dat was zijn of haar vluchtverhaal. Dat werd verteld, soms in de moedertaal. Dan pakte hij drie of vier momenten uit die door de groep uitgebeeld werden. Als het te eng was kon hij de ogen dicht doen en even omdraaien, dan terug, en dan zag die het beeld... En meestal deed ik dan een stuk of vijf beelden. Mijn ervaring is dat diegene dat als soort cadeautje zag van hoe mooi het dan wordt weergegeven en ook eigen dingen daaruit kon halen. Vaak was er ook heel veel ontroering en... ja. Er werd gehuild en gelachen en geschreeuwd. En je weet al: dit verhaal heeft een einde. Ik denk dat dat wel, toch wel belangrijk is.”

Uitbeelden

Het uitbeelden is een non-verbale werkvorm waar respondent 1 en 2 veel mee werken. Ze gebruiken het voor de communicatie met de vluchtelingen. Bij het uitbeelden worden bewegingen en geluiden gebruikt, maar geen taal.

Situaties naspelen

De respondenten beschrijven dat binnen het naspelen van situaties de vluchtelingen kunnen oefenen met aspecten van sociaal-culturele integratie. De vluchtelingen kunnen hierin iets daadwerkelijk beleven en zitten daardoor al in het proces van transformatie en aanpassing aan de nieuwe situatie. Respondent 2 oefent hierin met zelfredzaamheid, bijvoorbeeld door te spelen ‘Nee’ te zeggen. Er kunnen cultuurverschillen en talenten van de vluchtelingen spelenderwijs aan bod komen. Er wordt door respondent 1 beschreven dat het behulpzaam is om dagelijkse situaties binnen de beleavingswereld van de vluchtelingen te kiezen zoals bijvoorbeeld het onderhandelen, omdat dit veiliger voelt.

Door situaties na te spelen worden de vluchtelingen bereikt. Spelen is in de oosterse cultuur gewoner dan in de westerse cultuur.

Statusspel

Binnen statusspel kunnen verschillen in status spelenderwijs aan bod komen. Tussen de oosterse en westerse cultuur bestaan er veel statusverschillen waarmee geëxperimenteerd kan worden. Respondent 1 en 2 geven aan dit veel te gebruiken. Het geeft de vluchtelingen de kans om eens een andere status aan te nemen. Bovendien ervaren de respondenten het statusspel als een non-verbale en interculturele werkvorm waarmee ze de vluchtelingen humorvol kunnen bereiken.

Spelen met emoties

Het spelen met emoties wordt door alle respondenten gebruikt. Door met emoties te spelen werken de vluchtelingen aan de doelstelling van stabilisatie, door een balans in hun emoties te ontwikkelen. Verder bestaan er in het uiten van emoties veel verschillen tussen de oosterse en westerse cultuur die uitgespeeld kunnen worden.

De respondenten beschrijven verschillende uitgangspunten voor het emotiespel. Respondent 1 werkt met emotiekaartjes om tot spel te komen. Dat beschrijft zij als interculturele en non-verbale vorm van communicatie. Respondent 3 werkt met herinneringsboekjes. Hierin schrijven de vluchtelingen hun blijde, boze, verdrietige en bange herinneringen op die later binnen het spel aan bod komen. Daardoor verbinden ze de gespeelde emoties met hun eigen thema's.

Verhalen

Respondent 2 en 3 beschrijven het werken met verhalen. Door de verhaalvorm kunnen de vluchtelingen op een metaforische manier expressie geven aan wat er voor hun speelt. Dat is laagdrempelig en confronteert hun niet letterlijk, maar biedt distantie tot het onderwerp omdat het verbonden staat met het verhaal. Zo kunnen ook thema's binnen het proces van sociaal-culturele integratie aan bod komen binnen een verhaal. Vooral met kinderen slaat de werkvorm volgens respondent 3 goed aan. Zij geeft aan dat het werken met 'Rivercards' (Story & Therapy, 2016) een ingang kan bieden om met een eigen verhaal te komen.

Huijsmans & van der Knaap (2012) hebben afstudeeronderzoek gedaan naar het overdragen van de cultuur van allochtonen in dramatherapie door middel van sprookjes. Ze concluderen dat de sprookjes de allochtonen helpen de eigen identiteit vast te houden en tegelijkertijd de autochtone cultuur te leren kennen.

Rollenspel

Rollenspel wordt door respondent 2 en 3 gebruikt als mogelijkheid om distantie en nabijheid via rollen te ervaren die ver af of dichtbij de vluchtelingen staan. Een bepaalde status kan via een rol makkelijk aan bod komen en zo ook worden beschreven doordat de rolontwikkeling als metafoor kan dienen voor wie de vluchtelingen waren, wie zij nu zijn en wie zij willen zijn. Zo kan het proces van sociaal-culturele integratie via de rollen worden ervaren.

Familieopstelling/ Circle of Protection

De familieopstelling is een techniek die is ontwikkeld door Bert Hellinger, waar de cliënt zijn huidige situatie en zijn relaties met zijn omliggend systeem door middel van medespelers in de ruimte om zich heen opstelt (Blaser & Hellinger, 2001).

Respondent 2 gebruikt de methode om de huidige krachtbronnen uit het systeem van de vluchtelingen in de ruimte neer te zetten. Dat noemt zij: 'Circle of protection'. Ze gebruikt hierbij ook verschillende voorwerpen, attributen en symbolen. De bewustwording van hun krachtbronnen draagt bij aan de stabilisatie van de vluchtelingen en helpt hun zo binnen de situatie van sociaal-culturele integratie.

Het maken van zo een 'beschermingscirkel' wordt ook door Tjin, Djie & Zwaan (2016) beschreven in hun methode 'Beschermjassen'.

Playmobil

Respondent 3 werkt met kinderen en gebruikt playmobilpoppetjes als ondersteunende werkvorm voor het neerzetten van een verhaal van de vluchtelingen. Dat kunnen volgens haar bijvoorbeeld het levensverhaal, het vluchtverhaal of ook het proces van sociaal-culturele integratie zijn. Ze ervaart de werkvorm als bereikbaar voor kinderen en beschrijft dat het afstand tot het onderwerp schept.

Commedia dell'arte

Respondent 1 geeft aan dat Commedia dell'arte al wordt toegepast met vluchtelingen van de theatergroep 'Hotel Courage'. Ze willen met de werkvorm een plek voor mensen creëren, waar ze kunnen spelen vanuit hun wil om te leven, ongeacht hun omstandigheden (Theatre Hotel Courage, 2017). Commedia dell'arte is een vorm van improvisatietheater welke van maskers gebruik maakt en komische en serieuze elementen combineert (Oreglia, 1968).

Volgens de respondent sluit het werken met een masker aan op het werken met vluchtelingen omdat het afstand schept tot het thema wat speelt. Daardoor kunnen moeilijke aspecten binnen de nieuwe situatie van integratie op een veilige manier speelbaar worden gemaakt. Het is een non-verbale werkvorm en sluit hierdoor aan op de taalbarrière.

Jabbertalk

Jabbertalk is een fantasietaal of klankentaal. Er wordt gecommuniceerd door 'zinnen' te formuleren met geïmproviseerde klanken (De Nooij, 2012). Respondent 1 gebruikt dit als non-verbale werkvorm om contact te maken met de vluchtelingen, spelplezier te creëren en cultuurspecifieke situaties met elkaar te delen.

Multimedia approach

Alle drie de respondenten geven aan ook andere media te gebruiken in hun dramatherapeutisch aanbod. Volgens hen kan het de vluchtelingen helpen om een ingang te krijgen tot spel via een beeldende opdracht, muziek of dans. Verder heeft dit als voordeel dat de vluchtelingen een werkvorm kunnen kiezen die bij hun past. Bovendien kan door cultuurspecifieke muziek, dans of kunst voor de vluchtelingen een veilige thuis sfeer gecreëerd worden waar ze hun eigen cultuur kunnen delen. Alle respondenten doen soortgelijke uitspraken dat het multimedia approach helpt om spelplezier te creëren. Respondent 1 gebruikt muziek om rust en structuur te creëren in de chaotische omgeving van het asielzoekerscentrum.

3.3 Deelvraag 3

Welke aspecten binnen de theaterprojecten van ElanArt dragen positief bij aan de sociaal-culturele integratie van vluchtelingen?

Bij de beantwoording van deze deelvraag worden de resultaten uit het interview met de activiteitenbegeleider van ElanArt en een vluchteling die al drie jaar aan de theaterprojecten meedoet, participerende observaties van de onderzoeker en een onderzoek van ElanArt naar het effect van een theatervoorstelling aangehaald (ElanArt, z.d. –b).

De opvolgende indeling is vanuit de axiale codering van de interviews naar voren gekomen en wordt aangevuld met gegevens uit de andere databronnen.

Ervaringsdeskundigheid

De onderzoeker heeft het als bijzonder werkzaam aspect ervaren dat de activiteitenbegeleider van ElanArt zelf een vlucht- en integratiegeschiedenis heeft. Daardoor kunnen de vluchtelingen zich identificeren met hem en vervult hij een voorbeeldfunctie.

Verder kan hij Arabisch spreken en zo de communicatie makkelijker maken.

Ook de activiteitenbegeleider zelf geeft aan dat hij door zo'n soort goede begeleiding motivatie heeft ervaren in zijn integratieverleden:

“Ik had toen een hele goede begeleider en de twee studies die ik heb afgerond gaven mij weer kick - Yes I can! Dat was de grote motivator, zeg maar.”

Affiniteit met de samenleving

De activiteitenbegeleider beschrijft dat er door middel van kunstvormen zoals drama eerst affiniteit met de Nederlandse samenleving gecreëerd moet worden voordat het integratieproces verder op gang kan worden gebracht. Door het ontwikkelen van creativiteit op toneel kunnen de vluchtelingen beginnen een thuisgevoel te ontwikkelen. Volgens hem kunnen de vluchtelingen zonder affiniteit met de samenleving niet verder geactiveerd worden. De activiteitenbegeleider beschrijft drama als een werkzame manier om 'binnen te komen'.

De geïnterviewde vluchteling beschrijft dat het positieve feedback op een voorstelling binnen het theaterproject hem hielp om te ervaren dat de samenleving hem niet haat, maar waardeert.

Verder zegt de vluchteling dat hij door ervaringen binnen gespeelde rollen aspecten van de Nederlandse samenleving in zich herkent en eigen maakt.

Binnen het onderzoek van ElanArt (z.d. –b) maakt een vluchteling een uitspraak erover meer affiniteit met de samenleving te ervaren:

“...After such a sad life, I didn't expect to meet so many nice people and have such a nice experience together with them...”

Contact met de samenleving

De activiteitenbegeleider beschrijft dat, men zich via kunstvormen veel eerder openstelt om iets van de andere cultuur mee te maken dan wanneer we het hebben over bijvoorbeeld religie en politiek. Het spelen van drama binnen ElanArt maakt de vluchtelingen blij, ze vinden het leuk zich te presenteren binnen drama en komen vervolgens in contact met de samenleving. De respondent beschrijft dat het een laagdrempelige wijze is om elkaar te ontmoeten omdat er een mooie sfeer gecreëerd wordt.

Het contact gebeurt door middel van de theatervoorstellingen en met de Nederlandse stagiaires die meedoen aan het project.

De geïnterviewde vluchteling beschrijft dat hij door het volgen van de projecten meer sociale vaardigheden heeft ontwikkeld om in contact te komen met medemensen. Hij zegt dat zijn zelfvertrouwen is gegroeid door binnen de ontmoeting te ervaren dat hij als 'normale persoon' in de samenleving wordt gezien.

Vluchtelingen binnen het onderzoek van ElanArt (z.d. –b) maken soortgelijke uitspraken over contact:

“Door ElanArt kan ik in contact komen met andere mensen anders zit ik de hele tijd in mijn kamer.”

“Ik vond het geweldig om samen met Nederlanders de voorstelling te spelen. Zo kon ik ze echt beter leren kennen en tegelijkertijd de Nederlandse taal beter leren. Ik heb ook een talent ontdekt bij mezelf, namelijk theater spelen. Daar wil ik echt mee verder gaan.”

“Wij zijn altijd in het AZC. Toen ik hier kwam voelde ik een hele fijne sfeer en door het praten met studenten en andere Nederlandse mensen voelde ik me zelfverzekerder.”

Stabilisatie

Binnen de axiale en selectieve codering zijn er verschillende gegevens naar voren gekomen die de onderzoeker kon plaatsen bij de categorie stabilisatie. In de volgende beschrijving van subcategorieën van stabilisatie wordt dit uitgelegd.

Positieve gezondheid binnen talentontwikkeling

Het model van positieve gezondheid komt terug in het theaterproject van ElanArt binnen de talentontwikkeling van de vluchtelingen. Hierover zegt de activiteitenbegeleider dat de vluchteling door te ontwikkelen wat diegene goed kan blij wordt. Deze positiviteit is volgens hem de kern van creativiteit. Hierdoor zoeken de vluchtelingen volgens hem oplossingen voor hun problemen. Verder worden de vluchtelingen door de positieve benadering geactiveerd.

De geïnterviewde vluchteling geeft aan dat hij door mee te doen aan de projecten een positieve kijk op zijn situatie kon ontwikkelen. Daardoor ontwikkelt hij oplossingen:

“You don’t have to think about something you don’t have, you have to figure out, yo, I have this one, how can I get a solution for what I want from this one.”

Vluchtelingen in het onderzoek van ElanArt (z.d. –b) maken congruente uitspraken over de positieve benadering binnen het project:

“Beautiful, before I came here I was upset and depressed. But when I came here I had a lot of fun. My whole situation changed inside and outside.”

“Deze organisatie vind ik erg leuk. De beleving. Toen ik hier kwam zag ik alleen maar blijde mensen die erg positief waren. Ik zag meteen dat vluchtelingen deze organisatie fijn vinden. Hierbinnen kunnen ze verder leven, en hun talent ontwikkelen. Ze kunnen hier Nederlands leren en hun plezier echt uiten. Ik ben super blij met jullie.”

“Ik doe bij ElanArt iets waar ik goed in ben en dat is kleding maken. Ik maak kleding voor de theatervoorstellingen van ElanArt. Daardoor voel ik me nuttig en gelukkig.”

Levensdoelen en regelmaat

Volgens de activiteitenbegeleider is regelmaat voor de vluchtelingen een belangrijk aspect om een doel te ervaren binnen hun leven. Doordat ze wekelijks meedoen aan het theaterproject kunnen ze dit ervaren. De respondent vertelt een verhaal over een vluchteling binnen het project:

“Bijvoorbeeld was er een kunstenaar uit Syrië, die kwam naar mij en had het heel erg moeilijk. Ik zei tegen hem: Wat doe je? Wat heb je gedaan? Die zei: ik kan schilderen. Ik zei: dat is schildermateriaal, dat zijn doeken. Ga in je kamer, zitten schilderen. En later komt die en zei: weet je, ik ben ontzettend blij nou. Ik heb zulke mooie dingen gemaakt. Hij nodigde me uit in zijn kamer en ik kijk naar zijn kunst, en ik dacht, man, dat is echt goed werk wat die doet. En toen heb ik hem aangeboden om als vrijwilliger wekelijks aanwezig te zijn tijdens onze workshops en ook gewoon als artiest mee te helpen tijdens de beeldende workshops. Hij was ineens een hele andere mens. Weet je, hij kwam in zijn element, hij had een vast programma, routine en hij kwam in contact met andere mensen, hij kreeg zoveel feedback van andere mensen, leuke reacties allemaal. Hij was ineens weer een grote kunstenaar.”

De geïnterviewde vluchteling geeft aan dat doordat theater ‘zijn dagelijks ding’ is geworden hij zich zelfverzekerder voelt.

Zelfvertrouwen

Het zelfvertrouwen van de vluchtelingen groeit binnen het project van ElanArt. De geïnterviewde vluchteling geeft aan door het contact op toneel meer zelfvertrouwen te ervaren.

Een vluchteling binnen het onderzoek van ElanArt (z.d. –b) maakt een soortgelijke uitspraak:

“...Toen ik hier kwam voelde ik een hele fijne sfeer en door te praten met studenten en andere Nederlandse mensen voelde ik me zelfverzekerder...”

Netwerk creëren

De geïnterviewde vluchteling geeft aan binnen de drie jaar dat hij meedoet met de projecten van ElanArt een netwerk opgebouwd te hebben. Door contacten binnen het project heeft hij mensen gevonden met wie hij films kan maken en speelt in theaterstukken van HAN-studenten mee. Ook de schilderkunstenaar uit Syrië over wie de activiteitenbegeleider vertelt kon contacten leggen via ElanArt en zo verdergaan met zijn schilderkunst.

Creativiteitsontwikkeling

Centraal binnen ElanArt en het proces van sociaal-culturele integratie staat volgens de activiteitenbegeleider de creativiteitsontwikkeling van de vluchtelingen. Volgens hem begint de verwerking van het verleden en de integratie in de nieuwe leefsituatie met het *uiten van jezelf*. Dat kunnen de vluchtelingen binnen ElanArt doen via een kunstzinnig instrument. Deze uitingsvorm is volgens hem makkelijk - de vluchtelingen worden niet de diepte ingegooid. De geïnterviewde vluchteling beschrijft deze laagdrempelige manier van zelfexpressie als volgt:

“So, for me, I of course feel like in drama you can express anything, any subject, like frustrations, problems and topics I find important.”

Verder werken de vluchtelingen volgens de activiteitenbegeleider door middel van creativiteit aan *zelfexploratie*. Ze ontdekken nieuwe mogelijkheden ten opzichte van zichzelf en worden gemotiveerd. De geïnterviewde vluchteling heeft ervaren dat hij op toneel goed contact kan maken met anderen en kon het vervolgens omzetten in zijn dagelijks leven.

Een vluchteling geeft binnen het onderzoek van ElanArt (z.d. –b) aan door creativiteit energie te krijgen en ondersteuning te ervaren:

“I completely considered myself as a member of ElanArt, because there’s a great energy and support within this foundation. Acting, singing, dancing, I like everything we do here. All the people of ElanArt are so helpful and this energy you pass on to us.”

Werkvormen

Toneelstukken

ElanArt maakt theatervoorstellingen. De onderzoeker heeft ervaren dat de vluchtelingen hierdoor feedback krijgen, ze trots erop zijn wat ze hebben gemaakt en in contact komen met de samenleving. Verder geven de geïnterviewde activiteitenbegeleider en de vluchteling aan dat men binnen het toneelstuk een proces beleeft die metafoor kan staan voor het proces van sociaal-culturele integratie. De onderzoeker heeft culturele kenmerken binnen de theaterstukken aan bod zien komen. De vluchtelingen kunnen hier hun cultuur delen.

Emoties spelen

De geïnterviewde vluchteling geeft aan dat emoties spelen binnen het project hem heeft geholpen zichzelf meer te ontdekken binnen uiteenlopende facetten van zichzelf.

Verhalen

De activiteitenbegeleider geeft aan dat de vluchtelingen zich via het spelen van een verhaal kunnen uitdrukken. Emotioneel belastende thema’s kunnen hier op een metaforische manier aan bod komen zonder dat de vluchteling zich belast voelt. Dat maakt de situatie van de vluchteling draagbaarder.

4.0 Conclusie

Om een antwoord op de hoofdvraag te geven worden binnen de conclusie eerst de verschillende deelvragen beantwoord.

Wat is er al bekend vanuit de literatuur over dramatherapie met vluchtelingen? Welke aspecten bevorderen de sociaal-culturele integratie?

Binnen deelvraag 1 zijn er primaire en secundaire bronnen aangehaald waaruit creatieftherapeutische aspecten naar voren gekomen zijn die aansluiten bij sociaal-culturele integratie.

De creatieftherapeut kan de vluchtelingen *individueel benaderen* door via het medium sensitief bij hen aan te sluiten in het moment. Dat wordt als de kern van cultuursensitief werken beschreven (Wertheim-Cahen, 1999).

Binnen de *creatieftherapeutische driehoek* kunnen de vluchtelingen hun isolement opheffen en komen tot expressie (Smeijsters, 2008). Dat kan het in de problematiek beschreven gevoel van ontheemding tijdelijk opheffen. De *veilige ruimte binnen dramatherapie* wordt voor de vluchtelingen door het flexibele aansluiten op hun chaotische staat via het medium gecreëerd (Apergi, 2014), waardoor de vluchtelingen *expressie* kunnen tonen en zo *transformaties* binnen het proces van sociaal-culturele integratie aan kunnen gaan. Dit proces van transformatie wordt binnen dramatherapie bevorderd via *spelplezier* en ervaren via het *experimenteren* binnen spel. Hierbij kunnen verschillende werkvormen worden gebruikt. De aangehaalde voorbeelden zijn lievelingsrollen (Tuender, 2008) en weerbaarheidstraining (Gruijter, 2016).

Het model van *positieve gezondheid* wordt door Wertheim-Cahen (1999) als werkzaam beschreven om de *stabilisatie* van de vluchtelingen te bevorderen, waardoor ze een stevige basis voor het proces van sociaal-culturele integratie opbouwen. Dramatherapie sluit met het cruciaal gebleken gebruik van non-verbale werkvormen aan bij de doelgroep vluchtelingen. Hierdoor krijgt sociaal-culturele integratie daadwerkelijk vorm. Er wordt verbinding geschept door communicatie tussen groepen, blijkt uit een onderzoek van Scott-Danter (1998). Uit een ander onderzoek blijkt verder dat vluchtelingen door middel van theater een uitgebreid perspectief krijgen ten opzichte van zichzelf in de maatschappij en actief worden in het proces van sociaal-culturele integratie (Bhimji, 2016).

De binnen deze deelvraag gevonden dramatherapeutische aspecten kunnen geplaatst worden bij supportieve creatieve therapie (Smeijsters, 2008). Supportieve creatieve therapie biedt ondersteuning bij het leren omgaan met een problematiek of situatie. De doelstellingen hebben een ondersteunend, stabiliserend of ontwikkelingsgericht karakter. Zo sluit de werkwijze aan bij de stabilisatie van de vluchtelingen en de ondersteuning van het ontwikkelingsproces binnen de sociaal-culturele integratie.

Welke van de dramatherapeuten beschreven behandelprincipes, doelstellingen, interventies houdingsaspecten en werkvormen sluiten aan op het doel van sociaal-culturele integratie?

Binnen deelvraag 2 worden behandelprincipes, doelstellingen, interventies, houdingsaspecten en werkvormen beschreven die aansluiten bij sociaal-culturele integratie.

Cultuursensitief werken blijkt een cruciaal behandelprincipe te zijn gezien de herkomst van de doelgroep. Hierbij horen *culturele kennis*, een *open houding tegenover de ander cultuur* en de interventies *identiteit stimuleren*, *aansluiten op cultuur* en *vertalen*.

Stabilisatie is de centrale doelstelling die genoemd wordt om de sociaal-culturele integratie van de vluchtelingen te bevorderen. Ze vormt de basis om actief te worden binnen de sociaal-culturele integratie door middel van de beschreven doelstellingen *spelplezier bevorderen*, *zelfexpressie vergroten*, *interactie vergroten* en *cultuur delen*. Het is af te leiden dat naar mate de vluchtelingen aan deze doelstellingen door middel van wisselwerking ook de stabilisatie vergroot wordt. Het algemene behandelprincipe *positieve gezondheid* wordt in verband hiermee genoemd. Hierin worden de krachtbronnen van de vluchtelingen gestimuleerd. Het heeft als doel om de stabilisatie van de vluchtelingen te vergroten.

De meest beschreven interventie, het *stimuleren van kracht* sluit aan bij het model van positieve gezondheid. *Veiligheid creëren* is volgens de respondenten de basis voor de therapie. Hierbij sluiten de interventies *lichamelijk contact*, *volgen*, *distantie scheppen*, *afgrenzen* en *metaforen gebruiken* bij aan. Ze bieden steun voor *geleidelijke confrontatie* en krijgen vorm in verschillende werkvormen. Veiligheid te creëren is volgens alle respondenten extra belangrijk bij de kwetsbare doelgroep. *Non-verbale communicatie* blijkt cruciaal voor interactie met de vluchtelingen te zijn.

Door middel van de interventies *uitbeelden*, *samenspelen* en *experimenteren* krijgt de transformatie van de vluchtelingen binnen het proces van sociaal-culturele integratie vorm.

Een centraal beschreven houdingsaspect is de *alliantie* tussen de vluchtelingen en de therapeut (Horvath, 2001). Dit is gezien de hoge wantrouw van de doelgroep als cruciaal beschreven. De houding *limited reparenting* (Young, Klosko & Weishaar, 2005) wordt van de therapeut gebruikt om een veilige haven voor de vluchtelingen te bieden. Door zich hierin *pro-actief* op te stellen verwelkomt de therapeut de acties binnen het proces van de vluchtelingen.

Door zich *flexibel* op te stellen sluit de therapeut aan op de uiteenlopende situatie en herkomst van de vluchtelingen. *Aandacht* te hebben voor de vluchtelingen zorgt voor puur contact. Door *empathie* te tonen zoeken de therapeuten balans tussen confrontatie en spelplezier op en maken contact.

Door middel van de werkvormen *snapshots*, *uitbeelden*, *situaties naspelen*, *statusspel*, *verhalen*, *rollenspel*, *Playmobil*, *commedia dell'arte* en *Jabbertalk* kunnen de vluchtelingen binnen drama het proces van sociaal-culturele integratie beleven. Deze werkvormen zijn non-verbaal en intercultureel van aard en daarom van toepassing op de doelgroep. Verder zijn ze metaforisch en scheppen hierdoor distantie tot het onderwerp. Via een *circle of protection* kunnen binnen drama de krachtbronnen van de vluchteling in kaart worden gebracht en aansluitend bij het model van positieve gezondheid (Huber, Vliet & Boers, 2016) kan hierdoor gewerkt worden aan stabilisatie. Verder kunnen de vluchtelingen door het *spelen met emoties* meer balans in hun emoties en stabilisatie ontwikkelen. Via de *multimedia approach* kunnen de vluchtelingen een medium kiezen dat bij hun past en zo een ingang krijgen tot spel.

De beschreven werkvormen bieden ruimte om de beschreven interventies uit te voeren.

De van de respondenten beschreven dramatherapeutische aspecten zijn congruent met de binnen het literatuuronderzoek gevonden aspecten bij deelvraag 1. Ze passen zo ook bij de

werkwijze supportieve creatieve therapie (Smeijsters, 2008). De respondenten richten zich op het ontwikkelingsproces van de vluchtelingen en de beschreven houdingsaspecten passen meest in het kader van de rogeriaanse psychotherapie. Verder zijn de beschreven werkvormen vrij ongestructureerd en flexibel.

Welke aspecten binnen de theaterprojecten van ElanArt dragen positief bij aan de sociaal-culturele integratie van de vluchteling?

Vanuit het perspectief van activiteitenbegeleider, vluchtelingen en de onderzoeker zijn er binnen deze deelvraag verschillende aspecten naar voren gekomen die de sociaal-culturele integratie van de vluchtelingen binnen het project bevorderen.

De activiteitenbegeleider is *ervaringsdeskundig*, daardoor kunnen zich de vluchtelingen met hem identificeren en vervuld hij een voorbeeldfunctie voor de vluchtelingen binnen het proces van sociaal-culturele integratie.

Door het ervaren van verschillende kunstvormen binnen ElanArt creëren de vluchtelingen *affiniteit met de samenleving*. Verder wordt affiniteit gecreëerd door feedback vanuit de samenleving op het spelen van de theatervoorstellingen.

Via kunstvormen en drama stellen vluchteling en samenleving zich eerder open en worden zo in *contact* met elkaar gebracht. Dat gebeurt met de stagiaires in het project en bij het spelen van de theatervoorstellingen.

Door verschillende aspecten in het project ontwikkelen de vluchtelingen meer *stabilisatie*.

Binnen hun *talentontwikkeling* bouwen de vluchtelingen positieve krachtbronnen op, wat in het kader van positieve gezondheid past. Door *regelmaat* ontwikkelen de vluchtelingen doelen in hun leven. Verder groeit door het contact binnen drama hun *zelfvertrouwen* en kunnen ze door middel van het project een *netwerk creëren*.

Binnen hun proces van *creativiteitsontwikkeling* gaan de vluchteling binnen ElanArt het proces van sociaal-culturele integratie aan. Ze *uiten zichzelf* en doen *zelfexploratie op*. Volgens Smeijsters (2008) staat het creatieve ontwikkelingsproces in het medium analoog aan het persoonlijke ontwikkelingsproces van de cliënt. Zo staat binnen ElanArt de creativiteitsontwikkeling van de vluchtelingen analoog aan hun ontwikkeling binnen sociaal-culturele integratie. Verder ervaren de vluchteling via creativiteitsontwikkeling ook *blijdschap*, *motivatie* en *zelfvertrouwen*. Door de *toneelstukken* binnen ElanArt ontwikkelen de vluchtelingen affiniteit en contact met de samenleving. Het proces binnen het toneelstuk kan metafoor staan voor het persoonlijk proces van sociaal-culturele integratie van de vluchtelingen. Verder kunnen de vluchtelingen binnen de toneelstukken hun cultuur delen.

Door het *spelen met emoties* doet de geïnterviewde vluchteling binnen de projecten zelfexploratie op.

Via *verhalen* kunnen lastige thema's voor de vluchtelingen op een metaforische manier draagbaarder worden gemaakt.

De aspecten van ElanArt sluiten aan bij de doelstelling van stabilisatie en zijn ontwikkelingsgericht gezien de sociaal-culturele integratie van de vluchtelingen. Hieruit is af te leiden dat de projecten van ElanArt een therapeutische meerwaarde voor de vluchtelingen bieden.

Wat kan dramatherapie betekenen voor de sociaal-culturele integratie van vluchtelingen in Nederland en de samenleving?

De gevonden dramatherapeutische aspecten binnen de deelvragen zijn congruent en bekrachtigen elkaar. Door middel van dramatherapie kan de stabilisatie van de vluchtelingen worden vergroot, waardoor ze een basis voor de sociaal-culturele integratie ontwikkelen.

De supportieve werkwijze sluit hierbij aan (Smeijsters, 2008).

Dramatherapie is via haar non-verbale werkvormen intercultureel en voor anderstaligen bereikbaar. Dat maakt het proces van sociaal-culturele integratie voor de vluchtelingen ervaarbaar. Via doelstellingen binnen spel kan de zelfexpressie, zelfexploratie en het delen van de eigen cultuur bevorderd worden.

Dramatherapie biedt via sensitieve houdingsaspecten en interventies veiligheid voor de kwetsbare doelgroep en mogelijkheden voor cultuursensitief werken. Het positieve effect van drama voor de sociaal-culturele integratie wordt duidelijk binnen de theaterprojecten van ElanArt en het artikel van Bhijmi (2016).

Het inzetten van dramatherapie als maatschappelijk initiatief en therapievorm kan zo bijdragen aan de sociaal-culturele integratie van vluchtelingen in Nederland en de samenleving.

5.0 Discussie

Het onderzoek biedt aanknopingspunten voor dramatherapeuten om sociaal-culturele integratie binnen de sessie te bevorderen. Binnen een vervolgonderzoek zou een product volgens de CPMO op basis van de onderzoekgegevens kunnen worden ontworpen (Van der Beek & Van den Bos, 2016).

Het onderzoek is een onderbouwing voor het nut van dramatherapie als sociaal-maatschappelijk initiatief en creëert daardoor een bredere belangstelling voor de creatieve therapie sector. Het zou in een vervolgonderzoek aan bod kunnen komen hoe dramatherapie het best in maatschappelijke projecten geïntegreerd zou kunnen worden.

De therapeutische meerwaarde van het project van ElanArt wordt binnen het onderzoek beschreven. De belangstelling van het project wordt hierdoor vergroot.

Het artikel van de opdrachtgever (Gruijter, 2016) wordt door het onderzoek meer onderbouwd.

Het onderzoek biedt invulling voor een behandelaanbod voor de ontheemde vluchtelingen.

De onderzoeker heeft binnen zijn eigen functioneren geleerd hoe hij de doelgroep vluchtelingen door middel van dramatherapie binnen hun proces van sociaal-culturele integratie kan ondersteunen en hoe hij kwalitatieve onderzoeksmethoden toe kan passen.

Gezien de validiteit en betrouwbaarheid had triangulatie meer gebalanceerd gehanteerd kunnen worden in dit onderzoek. Er werd alleen een interview met een vluchteling gevoerd. Het perspectief van de vluchteling had nog meer in de focus kunnen komen staan.

Vanwege omstandigheden was er geen feedbackmoment over de onderzoeksresultaten met de praktijkorganisatie. Dat was een waardevolle toevoeging aan de validiteit van de resultaten geweest.

6.0 Aanbevelingen

Met de gevonden resultaten uit dit onderzoek kan het artikel van de opdrachtgever 'OOG voor vluchtelingen' vernieuwd worden. In samenwerking met de opdrachtgever Emilia de Gruijter en onderzoekspartner Mirthe In't Groen, die zich in haar onderzoek op het aspect onthechting van de vluchteling heeft gericht, zou een nieuw artikel geschreven kunnen worden.

Verder kan een dramatherapeutisch product op basis van de onderzoeksresultaten ontwikkeld worden. De resultaten uit dit onderzoek kunnen opgenomen worden in het activiteiten aanbod van ElanArt om hun therapeutische meerwaarde nog meer te vergroten. Daarnaast kan het onderzoek gebruikt worden door organisaties in de sociale sector, zoals scholen om hun integratief aanbod voor vluchtelingen uit te breiden.

Bronnen

Apergi, A. (2014). *Working with liminality: a dramatherapeutic intervention with immigrants in a day care centre in Greece*. *Dramatherapy*, 36(2-3), 121-134.

Boal, A. (1992). *Games for Actors and Non-Actors*. London and New York: Routledge.

Centrum Vaktherapie. (2017). *Wat is dramatherapie?*. Geraadpleegd op 30 mei 2017 van: <http://centrumvaktherapie.nl/wat-is-dramatherapie/>

Çinibulak, L. (2010). *Weerbaarheidstraining helpt jongeren echt! Weerbaarheidstraining slaat brug tussen jongeren in multicultureel Nederland*. Geraadpleegd op 15 Mei 2017 van: <http://www.weerbaarheid.nu/wp-content/uploads/def-web-artikel-weerbaarheid-8-maart.pdf>

De Nooij, H. (2012). *Kijk op spel. Drama voor de Pabo*. Groningen: Noordhoff Uitgevers.

Dokter, D. (1998). Introduction. In D. Dokter (Ed.), *Arts Therapists, Refugees and Migrants. Reaching Across Borders*. (pp. 11-23). London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Donk, D. van der, & Lanen, B. van. (2015). *Praktijkonderzoek in zorg en welzijn* (2^e, herziene druk). Bussum: Coutinho.

ElanArt. (z.d. -a). *Missie/Visie: Achtergrond*. Geraadpleegd op 28 maart 2017, van: <https://www.elanart.nl/missie-visie>

ElanArt. (z.d. -b). *Het Onderzoek*. Intern document van de stichting ElanArt. Nijmegen: Auteur.

- ElanArt. (2017). *new logo.png*. Geraadpleegd op 28 maart 2017, van: <https://www.elanart.nl/>
- Emunah, R. (1994). *Acting for real: Drama therapy process, technique, and performance*. New York & London: Brunner-Routledge.
- Eisenbruch, M. (1990). *The cultural bereavement interview: a new clinical research approach for refugees*. *Psychiatric Clinics North America*, 13, (4): 715-735.
- Eisenbruch, M. (1992). *Toward a culturally sensitive DSM: Cultural bereavement in Cambodian refugees and the traditional healer as taxonomist*. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 180, (1): 8-10.
- Gezondheidsraad, Health Council of the Netherlands. (2016). *Briefadvies: Geestelijke gezondheid van vluchtelingen*. Geraadpleegd op 4 maart 2017 van: https://www.gezondheidsraad.nl/sites/default/files/201601briefadvies_geestelijke_gezondheid_van_vluchtelingen.pdf
- Gomperts, W.J., Veen, G.I.E. (2006). *Migratie in Psychoanalyse. Over psychoanalytische behandelingen van migranten en vluchtelingen*. Assen: Van Gorcum.
- Gruijter, E. de. (2016). *OOG voor vluchtelingen*. *Tijdschrift voor vaktherapie*, 12(4), 47-50.
- Horvath, A. O. (2001). *The alliance*. *Psychotherapy: Theory, Research, and Practice*, 38, 365–372.
- Huber, M., Vliet, M. & Boers, I. (2016). *Heroverweeg uw opvatting van het begrip 'gezondheid'*. Geraadpleegd op 22 mei 2017 van: <http://www.ipositivehealth.com/media/1053/ntvg.pdf>
- Huijsmans, A. & Van der Knaap, L. (2012). “...en ze leven nog gelukkig.” *Een kwalitatief praktijkgericht ontwikkelingsonderzoek naar het vergroten van plezier en ontspanning en het bevorderen van het overdragen van de cultuur bij volwassen asielzoekers in een dramatherapeutische setting*. Nijmegen: Hogeschool van Arnhem en Nijmegen, Creatieve Therapie Opleiding.
- Keken, H. van. (2015). *Voor het onderzoek. De onderzoekskwestie als basis voor praktijkonderzoek* (3^e druk). Amsterdam: Boom Lemma uitgevers.
- Killian, T., Cardona, B., & Hudspeth, E. F. (2017). *Culturally responsive play therapy with Somali refugees*. *International Journal of Play Therapy*, 26, 23-32.
- Meedoen in Nijmegen. (2016). *Gezellig Nijmegen: ontmoetingspunt in een stad met een warm hart*. Geraadpleegd op 28 maart 2017 van: <http://www.meedoeninnijmegen.nl/files/MIN%20November%20B%202016.pdf>
- Migchelbrink, F. (2016). *Handboek praktijkgericht onderzoek: Zorg, welzijn, wonen en werken*. Amsterdam: SWP.
- Oreglia, G. (1968). *The Commedia dell'arte*. London: Octagon Press Limited.

- Pharos expertisecentrum. (2016). *Zorg, ondersteuning en preventie voor nieuwkomende vluchtelingen: Wat is er nodig?*. Geraadpleegd op 4 maart 2017 van: <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-volksgezondheid-welzijn-en-sport/documenten/rapporten/2016/06/01/zorg-ondersteuning-en-preventie-voor-nieuwkomende-vluchtelingen-wat-is-er-nodig>
- Podium voor Preventie. (2011). *Een overzicht van psychosociale preventie voor asielzoekers*. Geraadpleegd op 13 maart 2017 van: http://www.pharos.nl/documents/doc/podium_voor_preventie1.pdf
- Ponds, R., Van Ham, M., & Marlet, G. (2015). *Verschillen, ongelijkheid en segregatie: Literatuurstudie*. Geraadpleegd op 4 maart 2017 van: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2015/06/03/verschillen-ongelijkheid-en-segregatie-literatuurstudie>
- Rousseau, C., Gauthier, M. F., Lacroix, L., Alain, N., Benoit, M., Moran, A., ... & Bourassa, D. (2005). *Playing with identities and transforming shared realities: Drama therapy workshops for adolescent immigrants and refugees*. *The Arts in Psychotherapy*, 32(1), 13-27.
- Scott-Danter, H. (1998). *Between Theatre and Therapy. Experiences of a Dramatherapist in Mozambique*. In D. Dokter (Ed.), *Arts Therapists, Refugees and Migrants. Reaching Across Borders*. (pp. 94-109). London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Smeijsters, H. (2008). *Handboek Creatieve Therapie* (3e druk). Bussum: Coutinho.
- Story & Therapy. (2016). *Products. The River*. Geraadpleegd op 26 mei 2017 van: <http://www.storyandtherapy.com/products>
- Theatre Hotel Courage. (2017). *About. Theatre Hotel Courage*. Geraadpleegd op 29 mei 2017 van: <https://www.theatrehotelcourage.com/about>
- Tjin A Djie, K., & Zwaan, I. (2016). *Beschermjassen: Transculturele hulp aan families*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Tuender, G., & Krekels, B. (Red.). (2008). *Lievelingsrollen: ontwikkeling van de dramatherapiemethode Lievelingsrollen 1988-2008*. Nijmegen: Creatieve Therapie Opleiding, Hogeschool van Arnhem en Nijmegen.
- Van der Beek, R., Van den Bos, K. (2016). *Handleiding: Interventiebeschrijvingen vaktherapeutische Beroepen*. Utrecht: Colofon.
- Van der Veer, G. (1998). *Hulpverlening aan vluchtelingen. Psychische problemen en de gevolgen van traumatisering en ontworteling*. Baarn: Uitgeverij Intro.
- VluchtelingenWerk Nederland. (2016). *Vluchtelingen in Getallen 2016*. Geraadpleegd op 4 maart 2017 van: <https://www.vluchtelingenwerk.nl/sites/public/u895/VluchtelingeninGetallen2016.pdf>

- VluchtelingenWerk Nederland. (2017). *Feiten en Cijfers. Wanneer ben je vluchteling?*. Geraadpleegd op 4 maart 2017 van: <https://www.vluchtelingenwerk.nl/feiten-cijfers/wie-vluchteling>
- Wertheim-Cahen, T. (1999). *Huizen van karton. Creatieve therapie met asielzoekers, mogelijkheden en onmogelijkheden*. Utrecht: Pharos.
- Young, J. E., Klosko, J. S., & Weishaar, M. E. (2005). *Schemagerichte therapie. Handboek voor therapeuten*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Bijlage

Bijlage A: Informed consent dramatherapeuten

Intro	Fijn dat u wilt deelnemen aan dit onderzoek door middel van dit interview. Wij zijn Robert Lieli en Mirthe In 't Groen en zijn bezig met ons afstudeeronderzoek binnen dramatherapie aan de HAN.
Naam respondent	
Onderwerpen	Thema's van het interview: - Cultuursensitief werken - Dramatherapie met vluchtelingen - Sociaal-culturele integratie - Preventie/ stabilisatie - Onthechting/ ontheemding - Beschermjassen (Tjin A Djie & Zwaan, 2016)
Doel interview	Het doel van dit interview is om meer informatie te werven rondom het werken met dramatherapie met vluchtelingen. We willen graag jouw ervaringen rondom het werken met vluchtelingen binnen dramatherapie verzamelen. Daarnaast zijn we benieuwd naar de mogelijke bijdrage van dramatherapie aan de sociaal-culturele integratie van vluchtelingen (Robert) en de mogelijke bijdrage van dramatherapie aan de hechting bij vluchtelingen door middel van Beschermjassen (Mirthe). We zijn op zoek naar werkvormen en houdingaspecten om aan deze doelstellingen te werken.
Uitleg anonimiteit van gegevens en vertrouwelijke verwerking	Je gegevens zullen geheel anoniem blijven, je naam zal nergens genoemd worden. Zo is voor anderen niet te achterhalen wat je gezegd hebt. Alle informatie uit het interview wordt alleen voor onze onderzoeken gebruikt. Je krijgt het gecodeerde interview opgestuurd en je wordt gevraagd of je met de indeling van de inhoud akkoord gaat. Als je niet akkoord gaat kan de indeling worden veranderd of de inhoud uit het onderzoek worden verwijderd. Wil je dat je naam in het onderzoek wordt benoemd? ☐ Ja ☐ Nee
Als de respondent wil stoppen	Wanneer je tijdens dit gesprek besluit niet meer verder te willen met het interview, dan wordt dat gerespecteerd en wordt het interview gestopt.
Vertellen dat gesprek wordt opgenomen	Wij willen dit interview graag opnemen, zodat we later alles uit kunnen schrijven. Zo hoeven we niet tijdens het interview mee te schrijven. Dit zorgt ervoor dat het interview zo objectief mogelijk blijft en uw antwoorden goed worden verwerkt. Vanuit de wet is voorgeschreven dat ik u om toestemming moet vragen als ik gebruik maak van een bandrecorder. Vind je het goed dat dit interview wordt opgenomen: ☐ Ja ☐ Nee

Handtekening interviewer

Handtekening respondent

Bijlage B: Interviewguide dramatherapeuten

Introducerende vragen

In welke setting heb je met vluchtelingen gewerkt?/ werk je met vluchtelingen?	• Bij welke organisatie heb je gewerkt/werk je? • Welke leeftijden? • Welke problematieken kwam je tegen? • Werk(te) je met groepen of individueel?
Beschrijf een werkdag met vluchtelingen	• Kun je iets vertellen over hoe een werkdag/sessie eruit ziet? • Kun je je een gebeurtenis herinneren?

Vragen per onderwerp

Hoe werk je cultuursensitief?	• Wat doe je (niet) met iemands culturele afkomst? • Wat is je houding? • Hoe ga je om met je eigen culturele bagage? • Wat levert het werken met verschillende culturen op? • Wat weet je over de interculturele competenties en wat doe je hiermee?
Hoe werk je binnen dramatherapie met vluchtelingen?	• Welke werkvormen zet je in? • Wat zijn je ervaringen met deze werkvormen? • Welke doelen stel je op?/ Waarop richt de behandeling zich? • Hoe verlopen de sessies? • Welke werkwijze zet je in en hoe? Geef een voorbeeld. • Hoe stel je je op tegenover je cliënten?
In welke mate sluit je behandeling aan op de sociaal-culturele integratie?	<i>Sociaal-culturele integratie:</i> <i>Ik bedoel met dat begrip: zelfexpressie, veilige spelruimte + stabilisatie en de interactie/ communicatie binnen drama.</i> • Welke dramatherapeutische aspecten sluiten aan bij de sociaal-culturele integratie? • Waar zie je (skills tot) sociaal-culturele integratie terugkomen in een sessie? • In hoeverre is jouw sessie een ervaringsruimte voor sociaal-culturele integratie?
Hoe kan dramatherapie bijdragen aan stabilisatie en preventie van (verdere) problematieken?	• Werk je met bepaalde stabilisatie/preventie technieken? • Zo ja: met welke technieken? • Welke dramatherapeutische aspecten ervaar je hierin als werkzaam? • Hoe merk je dat je behandeling stabiliserend is geweest?/ Waaraan merk je dit? • Achteraf gezien: in hoeverre was je behandeling preventief?
Welke aspecten van ontheemding zie jij bij je cliënten?	<i>Ontheemding: ontworteling van je netwerk, thuis, familie, vrienden en cultuur. Het sociaal isolement in Nederland.</i> • In hoeverre is ontheemding van invloed op je sessie? • Hoe zie je in dramatherapie dat iemand is ontheemd? • Wat doe je hier vervolgens mee?

	• (In hoeverre kan dramatherapie het fenomeen van ontheemding positief beïnvloeden?)
Hoe werk je in dramatherapie met een onthechte vluchteling?	<i>Onthechting:</i> • Herken je aspecten van onthechting bij je cliënt(en)? • Hoe zie je in dramatherapie dat een cliënt onthecht is? • Wat doet dit met je manier van behandelen? • Welke houding neem je aan als therapeut bij een cliënt die onthecht is geraakt? • Welke dramatherapeutische werkvormen sluiten aan bij onthechting?/ Kunnen cliënten weer hechting laten ervaren? • In hoeverre maak je gebruik van de hechtingstheorie?
Hoe is de methode Beschermjassen (Tjin A Djie & Zwaan, 2016) in te zetten in dramatherapie?	• Ben je bekend met deze methode? Zo nee: <i>Beschermjassen (Tjin A Djie & Zwaan, 2016):</i> • Stel je zou ervoor kiezen om deze methode in te zetten in je behandeling, hoe zou je dit doen? (Welke werkvormen/ houding/ werkwijze?) Zo ja: • Heb je ervaring in het werken met deze methode? • Hoe heb je deze methode ingezet in dramatherapie? Vervolg: • Wat vind je van deze methode en is het te gebruiken binnen dramatherapie? • Zou deze methode kunnen bijdrage aan hechting van vluchtelingen?
<u>Afsluiting interview</u>	• Wil je nog iets toevoegen aan dit gesprek? • Zijn er nog dingen niet aan bod gekomen in het gesprek, die je wel belangrijk vindt? • Wat vond je van het interview?
Vervolg interview	Dit interview zal letterlijk uitgetypt worden. Dit zal opgestuurd worden zodat je kunt controleren of het klopt. Daarna zal het uitgetypte interview worden gecodeerd en gebruikt worden voor het beantwoorden van de deelvragen in onze onderzoeken. Deze kernpunten worden vergeleken met de kernpunten uit de andere interviews.
Bedanken voor het interview	Wij willen je hartelijk bedanken voor je tijd en je deelname aan het interview.

Bijlage C: Informed consent activiteitenbegeleider

Intro	Fijn dat u wilt deelnemen aan dit onderzoek door middel van dit interview. Mijn naam is Robert Lieli en ik ben bezig met mijn afstudeeronderzoek binnen dramatherapie aan de HAN.
Naam respondent	
Onderwerpen	Thema's van het interview: - Cultuursensitief werken - Dramatherapie met vluchtelingen - Sociaal-culturele integratie - Preventie/ stabilisatie - Onthechting/ ontheemding
Doel interview	Het doel van dit interview is om meer informatie te werven rondom het werken met drama met vluchtelingen. Ik wil graag jouw ervaringen rondom het werken met vluchtelingen binnen het medium drama verzamelen. Daarnaast ben ik benieuwd naar de mogelijke bijdrage van drama aan de sociaal-culturele integratie van vluchtelingen.
Uitleg anonimiteit van gegevens en vertrouwelijke verwerking	Je gegevens zullen geheel anoniem blijven, je naam zal nergens genoemd worden. Zo is voor anderen niet te achterhalen wat je gezegd hebt. Alle informatie uit het interview wordt alleen voor mijn onderzoek gebruikt. Je krijgt het gecodeerde interview opgestuurd en je wordt gevraagd of je met de indeling van de inhoud akkoord gaat. Als je niet akkoord gaat kan de indeling worden veranderd of de inhoud uit het onderzoek worden verwijderd. Wil je dat je naam in het onderzoek wordt benoemd? ☐ Ja ☐ Nee
Als de respondent wil stoppen	Wanneer je tijdens dit gesprek besluit niet meer verder te willen met het interview, dan wordt dat gerespecteerd en wordt het interview gestopt.
Vertellen dat gesprek wordt opgenomen	Wij willen dit interview graag opnemen, zodat we later alles uit kunnen schrijven. Zo hoeven we niet tijdens het interview mee te schrijven. Dit zorgt ervoor dat het interview zo objectief mogelijk blijft en uw antwoorden goed worden verwerkt. Vanuit de wet is voorgeschreven dat ik u om toestemming moet vragen als ik gebruik maak van een bandrecorder. Vind je het goed dat dit interview wordt opgenomen: ☐ Ja ☐ Nee

Handtekening interviewer

Handtekening respondent

Bijlage D: Interviewguide activiteitenbegeleider

Introducerende vragen

In welke setting heb je met vluchtelingen gewerkt?/ werk je met vluchtelingen?	• Bij welke organisatie heb je gewerkt/werk je? • Welke leeftijden? • Welke problematieken kwam je tegen? • Werk(te) je met groepen of individueel?
Beschrijf een werkdag met vluchtelingen	• Kun je iets vertellen over hoe een werkdag/sessie eruit ziet? • Kun je je een gebeurtenis herinneren?

Vragen per onderwerp

Hoe werk je cultuursensitief?	• Wat doe je (niet) met iemands culturele afkomst? • Wat is je houding? • Hoe ga je om met je eigen culturele bagage? • Wat levert het werken met verschillende culturen op? • Wat weet je over de interculturele competenties en wat doe je hiermee?
Hoe werk je binnen drama met vluchtelingen?	• Welke werkvormen zet je in? • Wat zijn je ervaringen met deze werkvormen? • Welke doelen stel je op?/ Waarop richt de behandeling zich? • Hoe verlopen de sessies? • Welke werkwijze zet je in en hoe? Geef een voorbeeld. • Hoe stel je je op tegenover je cliënten?
In welke mate sluit drama aan op de sociaal-culturele integratie?	<i>Sociaal-culturele integratie: Ik bedoel met dat begrip: zelfexpressie, veilige spelruimte + stabilisatie en de interactie/ communicatie binnen drama.</i> • Welke aspecten van drama sluiten aan bij de sociaal-culturele integratie? • Waar zie je (skills tot) sociaal-culturele integratie terugkomen in een sessie? • In hoeverre is jouw sessie een ervaringsruimte voor sociaal-culturele integratie?
Hoe kan drama bijdragen aan stabilisatie en preventie van (verdere) problematieken?	• Werk je met bepaalde stabilisatie/preventie technieken? • Zo ja: met welke technieken? • Welke dramatherapeutische aspecten ervaar je hierin als werkzaam? • Hoe merk je dat je behandeling stabiliserend is geweest?/ Waaraan merk je dit?

	• Achteraf gezien: in hoeverre was je behandeling preventief?
Welke aspecten van ontheemding zie jij bij je cliënten?	<i>Ontheemding: ontworteling van je netwerk, thuis, familie, vrienden en cultuur. Het sociaal isolement in Nederland.</i> • In hoeverre is ontheemding van invloed op je sessie? • Hoe zie je in dramatherapie dat iemand is ontheemd? • Wat doe je hier vervolgens mee? • (In hoeverre kan dramatherapie het fenomeen van ontheemding positief beïnvloeden?)
Wat zie je van onthechting terug bij de vluchtelingen? Wat doe je hiermee?	<i>Onthechting:</i> • Herken je aspecten van onthechting bij je cliënt(en)? • Hoe zie je in drama dat een cliënt onthecht is? • Wat doet dit met je manier van spelen? • Welke houding neem je aan als leider bij een vluchteling die onthecht is geraakt? • Welke drama werkvormen sluiten aan bij onthechting?/ Kunnen cliënten weer hechting laten ervaren?
<u>Afsluiting interview</u>	• Wil je nog iets toevoegen aan dit gesprek? • Zijn er nog dingen niet aan bod gekomen in het gesprek, die je wel belangrijk vindt? • Wat vond je van het interview?
Vervolg interview	Dit interview zal letterlijk uitgetypt worden. Dit zal opgestuurd worden zodat je kunt controleren of het klopt. Daarna zal het uitgetypte interview worden gecodeerd en gebruikt worden voor het beantwoorden van de deelvragen in onze onderzoeken. Deze kernpunten worden vergeleken met de kernpunten uit de andere interviews.
Bedanken voor het interview	Ik wil je hartelijk bedanken voor je tijd en je deelname aan het interview.
E-mailadres achterlaten voor vragen	Als je nog vragen hebt, kun je mailen naar: robert.lieli@gmail.com 0612217181

Interview about Drama

Hello, we are Robert Lieli and Mirthe In 't Groen and we study Drama Therapy at the HAN-University. We want to find out about how drama can help the people who are new in the Netherlands. Would you like to share your experiences with us?

Your name: _____

We guarantee:

- You can stop anytime you don't want to participate anymore.
- Your name won't be shown in my research.
- We will send you the interview and if you don't agree with the content it can be changed/deleted.

Do you agree upon the recording of this interview?

- ☐ Yes
☐ No

Signature interviewee

Signature researcher

Questions

Situation

- How long do you live in the Netherlands?
- Where do you live?
- Can you describe your experiences during the asylum procedure?
- What kind of activities do you do?
- Where do you get support from?

Drama

- What are your experiences with drama?
- What do you like about drama?
- How do you feel while playing in drama?
- Did drama help you in your new situation in the Netherlands?
- Do you feel safe on stage? If so, can you describe to me why?
- How can you show who you are in drama? How can you express yourself?
- Can you play about the topics you find important?

Gebeurtenissen/Gespreksinhouden

27-3 Voorstelling van het project Turn on the Light

The Past (talents, jobs, life) → The War (showing impression) → Now

- We play a family and show cohesion
- We show ourselves
- We get to know each other via theatre
- Everybody can talk in their own language. How can we understand each other though?
- Show your daily lives
- The stage gets divided into different countries of origin

29-3 Terugblik op het project Sultan A. in de vergadering

Masoud (aan de studenten): Hoe is jullie affiniteit naar asielzoekers nu?

Student 1: Ik heb geen vooroordeel of beeld gehad voordat ik het project begon. Mij valt op dat binnen het project het contact met de asielzoekers makkelijk gaat, op een non-verbale manier. Nu heb ik leuk contact met de projectdeelnemers.

Student 2: De deelnemers zijn nu erg open naar mij toe. In het begin was dat iets minder.

Masoud: Zou dat niet wellicht een wisselwerking kunnen zijn? Een opening aan beide kanten?

Student 2: Ik weet het niet.

Student 3: Ik vind het nog steeds lastig om met de asielzoekers in contact te komen, maar het gaat al veel beter dan in het begin. Ik weet ook dat dit een eigenschap van mezelf is.

Student 4: Ik kom soms mensen van het project in het openbaar tegen. Dan zeggen we hoi tegen elkaar. Dat vind ik fijn.

Student 5: Ik kwam ook iemand van het project tegen op het station. We begroetten elkaar, dat voelde wel goed.

Masoud: Iemand bekende tegen te komen in de nieuwe vreemde situatie in Nederland geeft deze mensen zo een fijn gevoel!

Student 6: Het contact met de kinderen is serieuzer geworden.

Student 7: De kinderen raakten gedurende het project steeds meer gehecht aan mij. Afscheid nemen van hun vond ik zo moeilijk. Ineens krijgen ze soms te horen dat ze wegmoeten, terug naar het land van herkomst of naar een andere stad, een ander AZC. Je zegt dan doe en je ziet ze wellicht nooit meer terug, dat was soms wel 'heartbreaking'.

Masoud: Dat vind ik heel mooi. Je hebt emoties naar hun toe opgebouwd. Je voelt nu iets voor deze mensen. Je ziet nu een persoon. Deze vorm van contact heeft ons maatschappij nodig.

Hoe dan ook, vluchtelingen zijn hier. Hoe ga JIJ hiermee om? benut ieders talenten, daar zit de potentie voor een mogelijke bijdrage aan ons maatschappij. Als je mensen niet stimuleert en integreert krijg je uiteindelijke zieke mensen in de maatschappij, die leiden onder hun situatie. Je moet weten waar deze mensen vandaan komen: uit oorlogsgebieden, ze hebben allemaal ingrijpende en moeilijke ervaringen achter de rug. Ze gaan hiermee zo 'easy' om, hebben het over de economie en werkplekken creëren. Dat is wat ze willen doen voor integratie. Maar integratie vind tussen de mensen plaats, je moet liever proberen deze mensen te begrijpen.

29-3 Grave

- De deelnemers komen wat later dan gepland.
- Wij gaan naar lang wachten naar buiten.
- Sommige vluchtelingen zijn in contact met de groep van ElanArt, de meesten zijn zeer afstandelijk en raken het contact tijdens het gesprek kwijt.
- Een van de vluchtelingen begint te huilen en is vertwijfeld tijdens hij met me praat.
- We doen een pantomime spel, de kinderen doen mee en beginnen te lachen en samen te spelen.
- We gaan touw trekken. Deze activiteit verbindt de jonge en de oude vluchtelingen met de groep van ElanArt.

8-5 HAN

- Een iemand is de directeur, diegene oefent op een speelse manier met zijn dromen en zijn verhaal.
- Een vluchteling vindt het moeilijk om in de focus te staan, maar de groep moedigt hem aan.
- Mij valt op dat iedereen betrokken is bij het spel. In het publiek wordt er gelachen en gereageerd, muziek gemaakt.
- Mensen vertellen verhalen uit Arabische landen.

Theoretische notities

- De thema's verbinden de mensen met elkaar.
- Onderwerpen en materiaal van vroeger laat de mensen veilig voelen
- De vluchtelingen kunnen zich identificeren met de geschiedenis van de activiteitenbegeleider. Ze kijken naar hem op en vragen hem vaak naar zijn verleden, hoe hij met zijn integratie is omgegaan.
- Sommige vluchtelingen raken uit contact als ze de ervaren trauma's herbeleven.
- Het groepssetting is een bijdrage aan het contact wat de vluchtelingen maken en ze voelen zich hierdoor bekrachtigt.
- De groep is een plek waar de vluchtelingen hun cultuur met elkaar en de studenten van ElanArt delen.

Bijlage G: Voorbeeld transcriptie

[S01: En hoe heb je laten zien dat je bereid bent om te spelen?] Ja. [S01: Hoe heb je dat laten zien?] Hoe heb ik dat laten zien? Door het te doen. [S01: Ja. Dus daar was niet veel voorbereiding bij nodig?] Nee, omdat aanvankelijk ging ik naar z'n toe. Want die ervaring hadden we al eerder met de Somalische gemeenschap. Die liepen de deur bij de huisarts plat. Dan hadden we bedacht dat we dan allochtone spreekuur hadden. Dat sloot dan aan bij de huisartsen en daar konden ze meteen terecht. Die mensen liepen dan van de huisarts, was de bedoeling, gewoon naar de GGZ dan. En dan hoefden ze niet eerst te bellen en een afspraak te maken, drie weken te wachten, want dat vonden ze allemaal ingewikkeld. Dus die kwamen gewoon aanlopen zo.

[S02: Dus zo zag je dan ook steeds weer andere mensen waarschijnlijk?] Ja. Ja. [S02: En dan zag je vooral mensen individueel of in groepen of het hele gezin?] Alle drie. Ik heb groepen gedaan, individueel en gezinnen. Ja.

[S01: Eehm, je hebt heel veel over je werkdag eigenlijk verteld, maar kun je misschien nog vertellen hoe zon werkdag daaruit zag?] Nou het was niet zo dat ik een heel werkdag met vluchtelingen had maar het was een geïntegreerd onderdeel van mijn werk daar. Dus als ik zo zes cliënten op een dag zag, dan zag ik daar in de peak dagen ook een vluchteling...gezin.

[S01: Dus, het was je eigen praktijk dan?] Nee binnen de GGZ. [Wat voor instelling was het dan?] GGZ. GGZ Oost-Brabant. [S02: En dat was in 1996 zei je?] Ja.

[S02: En heb je nu nog recent ervaringen met vluchtelingen?] Nee, nu want de laatste stroom, toen de grote stroom hierheen is gekomen heb ik me wel aangemeld bij Mentis. Dat is een ziektekostenverzekeraar die de allochtone hulpverlening centraal heeft gesteld omdat ze niet allemaal ziektekostenverzekering hebben, daar is toen gezegd dat houden we centraal. Daar ben ik wel aangemeld, maar tot nu toe is het zo, daar is nog steeds zo veel gaande voordat ze een plek hebben.

Mijn ervaring is ook wel dat de problematiek eigenlijk pas naar voren komen op het moment dat die A-status daar is. Dat zei Masoud ook toen, van dat, je bent zo bezig met overleven totdat je ergens een plek hebt en je weet oké, hier mag ik zijn. Dit is mijn huis, mijn kamer, mijn eeh, en ik mag hier in Nederland blijven en dan begint het ellende eigenlijk pas. [S02: Daar kun je pas gaan verwerken en...] Daar komen de dingen naar boven en wat is er allemaal gebeurd en dat was natuurlijk ook het moment waarop ze klachten gingen krijgen omdat ze tot dan toe echt in de overlevingsstand hebben gestaan. En jullie en ik en Rita ook zitten daar wat voor dus nog veel meer in de preventieve sfeer of laten we vooral eens contact met z'n krijgen.

[S01: Kun je iets meer vertellen over de problematiek en klachten die je bent tegen gekomen?] Ja, zoals het ook in het artikel staat. Daarom heb ik het ook OOG genoemd omdat er op drie terreinen problemen waren. Die onthechting dat je eigenlijk gedrag zag die hoort bij hechtingsproblematiek. Dus heel erg op zichzelf gericht, kijken van hoe krijg ik mijn dingen voor elkaar, weinig in contact, snel het contact weer loslaten. Weet je, zo van weten van, na je doet nou wel aardig maar morgen draai je je hoofd om naar mij. Dus allemaal toch ervaringen die ze

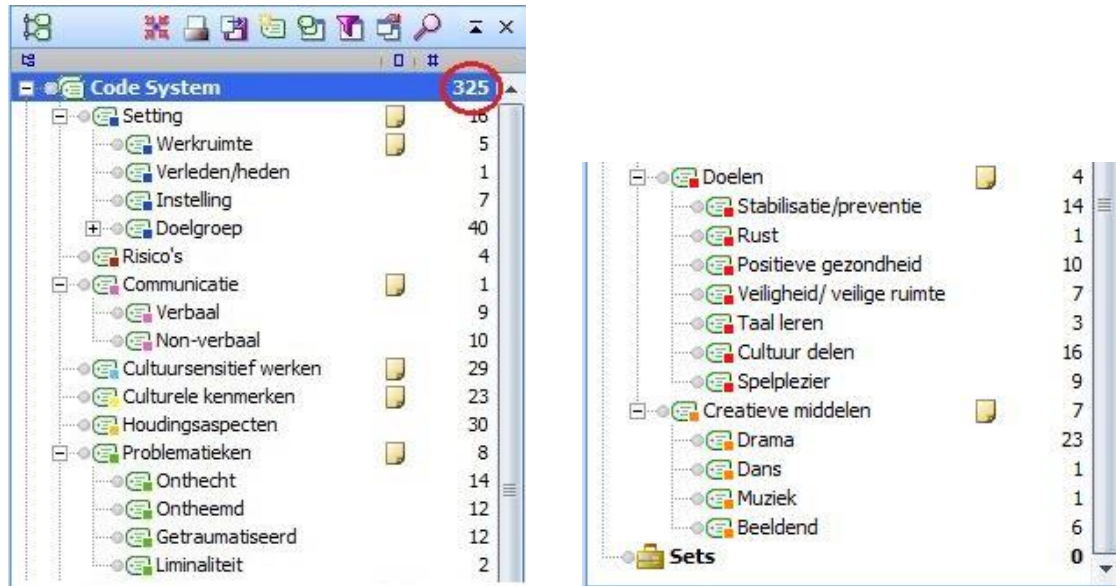
hebben gehad. Die ontheemding dus meestal vanuit zon wij-cultuur maar ook de eer-cultuur. Dat er heel veel dingen onderweg zijn gebeurd die heel naar zijn zoals het verliezen van familie, uit elkaar gerud zijn, maar ook vanuit het eergevoel moeilijk tegen 'Nee' kunnen al heel vaak nee te horen krijgen. zelf heel moeilijk kunnen zeggen: 'dat weet ik niet' of 'dat snap ik niet'. Maar wel iets gaan vertellen waardoor ook verschillende verhalen waren waardoor mensen dan weer onbetrouwbaar waren, dus die twee facetten speelden veel. En uiteindelijk ook in het getraumatiseerd zijn. Dat ik merkte dat ze veel nare dingen door de oorlog hadden meegemaakt die ook naar boven kwamen. *[S01: Je zegt nu dat bij ons niet zo veel speelt dan in een behandeling die een vluchteling krijgt als die al een A-status heeft?]* Nee, nee, nee. Ik zeg dat dan pas de klachten zo naar boven komen dat ze om hulp gaan vragen, zo.

[S01: Precies, met oog op dat aspect dat de klachten ook van tevoren daar al zijn: Wat zou je ons aanraden, als wij nu met vluchtelingen in een fase van preventie en stabilisatie zitten, hoe benadrukken wij dat OOG?] Ik denk dat de beste aanvliegroute is vanuit de ontheemding, dus dat je die tweede O benadrukt, omdat je daarin aan de slag kunt gaan met het vluchtverhaal zelf. Want dat is klaar, dat is gelukt, zeg maar. Ze zijn, dat heeft een positief einde. Daarmee kun je aan de slag en met die zelfredzaamheid. Dus de hoe ik het dan noem, dat ze wat meer in die assertiviteitskant gaan. Dus die twee aspecten, daar kun je heel goed mee aan de slag in het begin om ellende te voorkomen, maar ok om ze nu al een basis te bieden en daarin is, meerdere culturen bij elkaar heel belangrijk. Dus toen je ook met die idee dat zowel Nederlandse mensen en asielzoekers gewoon mee kunnen doen met theater, na dat zou fantastisch zijn, omdat je dan dus ook van elkaar leert. Ik ben gewend als dramtherapeut dat ik dan het rolmodel ben of degene die verteld hoe wij dat in Nederland doen. Dat is natuurlijk veel leuker als je dat met leeftijdsgenoten kunt, zo. Dus dat. En die onthechting...

Bijlage H: Het proces van open, axiaal en selectief coderen

Beide onderzoekers hebben ieder een helft van elk interview getranscribeerd en open codes op basis van de transcripties vastgelegd. Binnen het analyseprogramma MaxQDA heeft ieder onderzoeker de helft van elke transcriptie gecodeerd. Dat vergroot de validiteit en betrouwbaarheid van dit onderzoek omdat vanuit twee perspectieven naar de data wordt gekeken.

Een voorbeeld van de open codeboom van de interviews met de dramatherapeuten is te zien in onderstaand screenshot:

Hierin is te zien dat in totaal 325 tekstfragmenten gecodeerd zijn.

Het interview van de activiteitenbegeleider is alleen door de onderzoeker van dit onderzoek uitgevoerd en vervolgens ook alleen door hem gecodeerd.

Er wordt binnen dit onderzoek verder geanalyseerd door axiaal coderen en selectief coderen met het analyseprogramma MaxQDA (Boeije, 2014). Deze twee analysestappen worden door de onderzoeker alleen uitgevoerd. Er worden de drie interviews met de dramatherapeuten, het interview met de activiteitenbegeleider en het interview met de vluchteling op deze manier gecodeerd. De analysemethode wordt dus toegepast bij deelvraag twee en drie. Bij het axiaal coderen worden de open codes en bijhorende fragmenten die belangstelling hebben voor de deelvragen geëxporteerd in een .rtf-bestand. Het bestand krijgt de naam van de open code.

Een voorbeeld aan de hand van de code 'Stabilisatie en Preventie' is te zien in onderstaand screenshot:

Document: Transcriptie Rita
 Weight: 0
 Position: 49 - 49
 Code: Doelen\Stabilisatie/preventie

S01: maar ehbm, ehbm, wat doe je voor preventie? Zeg maar, van ehbm nouja zeg maar, preventie in de zin van zeg maar, je gezonde factoren stimuleren. Ehbm, hoe doe jij dat zeg maar? Nou ik heb dat natuurlijk gedaan door dat plezier op te zoeken. [S01: ja]. De gezonde kant van mensen, dat heb ik sowieso ook met dramatherapie met getraumatiseerde volwassenen zeg maar, altijd gedaan. [S02: hmhm]. Om te kijken van wat kan je wel, in plaats van, wat kan je niet? Om van daaruit te komen, naar datgene, eerst de kracht opbouwen, eerst ehbm de, de, ja dat iemand zich krachtig gaat voelen, om die pijn die daar nog zit, om dat aan te kunnen zeg maar. [S02: ja]. Daar heeft het mee te maken en ik denk dat, dat daar ook de preventie in, in moet zitten. Maar ook, in de mensen uitleggen hoe dingen hier gaan. [S01: ja] [S02: ja]. Dus ehbm. [S02: dus dat ze daarop voorbereid zijn?] Ja, dat als jij naar de, dat je hier gewoon andere dingen kan krijgen. En ik weet niet of dat dan mijn taak is als dramatherapeut, maar ik denk dat dat voor de preventie heel belangrijk is. Dat zij ook snappen dat het hier anders gaat. [S02: ja.]

Er wordt een andere kleur voor elk respondent gebruikt om de setting waar het fragment vandaan komt mee te kunnen nemen in de verdere analyse. Binnen het document worden belangrijke tekstdelen geselecteerd en de overbodige tekst geschrapt.

Hierna wordt het fragment gekopieerd in een .docx-bestand met dezelfde naam. In een tabel wordt per fragment een axiale code toegevoegd, die weergeeft waar het in het fragment kernachtig om gaat. Zo worden nieuwe codes gecreëerd (Boeije, 2014, p.125). Dat is te zien in de volgende screenshot:

Codes	Fragmenten
Plezier	Nou ik heb dat natuurlijk gedaan door dat plezier op te zoeken.
Krachtbronnen stimuleren	De gezonde kant van mensen, dat heb ik sowieso ook met dramatherapie met getraumatiseerde volwassenen zeg maar, altijd gedaan. [S02: hmhm]. Om te kijken van wat kan je wel, in plaats van, wat kan je niet? Om van daaruit te komen, naar datgene, eerst de kracht opbouwen, eerst ehbm de, de, ja dat iemand zich krachtig gaat voelen, om die pijn die daar nog zit, om dat aan te kunnen zeg maar. [S02: ja]. Daar heeft het mee te maken en ik denk dat, dat daar ook de preventie in, in moet zitten.

Fragmenten, die soortgelijke inhoud vertonen worden onder een code geplaatst:

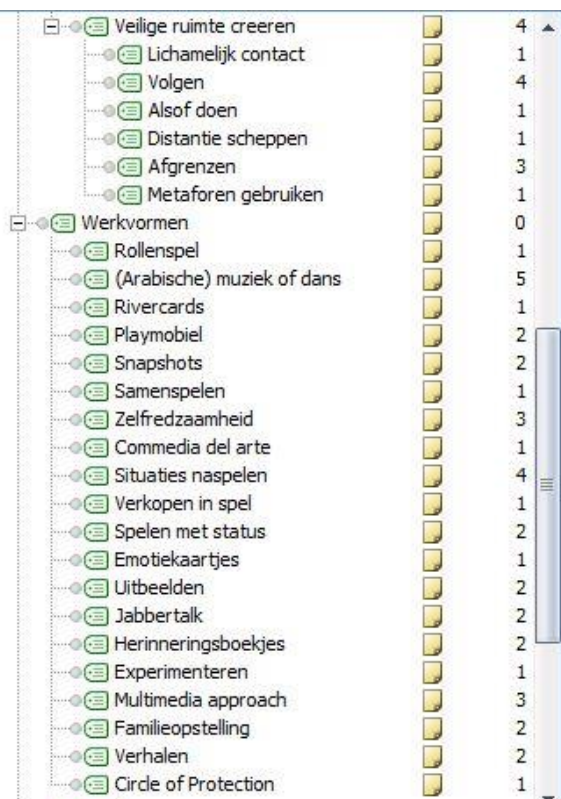
Aanpassen aan de NL-cultuur	En wel ook een stukje aanpassen aan de Nederlandse cultuur of in een keer kom je zo veel nieuwe en andere dingen tegen en je ziet ook als je dan bij vriendjes of vriendinnetjes aan het spelen bent, dat de papa's en de mama's heel anders doen tegen de kinderen dan hun eigen papa en mama. Dat stukje ook wel. En zijn vader weet niet goed hoe die dan daar nu om mee moet gaan. Hij ziet dan wel in dat dat hier in Nederland, dat ze dat anders doen, dan in Syrië en hij wil heel erg meegaan. Hij wil heel graag inburgeren en het ook doen op die manier. Dus ik had er verschillende mogelijkheden voor, ja. En ehh, hè dat zit meer in die wij-cultuur, ook voor die eer-cultuur, veel meer dat je dan daar en dat je dan ook gaat oefenen met de verschillen tussen zeg maar de Nederlandse en de Arabische cultuur. [S02: <i>Hmm</i>] Ehh, ik heb ja dat vind ik wel een mooi voorbeeld, heel veel met die jongens die dan ehh, zelf ook als symbool de Arabische prins kozen hè, dus dan had ik ook zo'n mooi prinsenjasje of, of, of zo'n hoed. [S02: <i>Hmm</i>] En dan, dan waren ze ook die prins. [S02: <i>Ja</i>] Weet je, daar hebben ze heel weinig voor nodig en dan, dan zie je ook van ehh, hoe trots en hoe mooi ze dan wel, weet je en dat mogen vieren, dat weer mogen zijn [S02: <i>hmm</i>] in plaats van hè, zo klein en zo dienstbaar, dankbaar hè, zoals ze hier moeten zijn, is, is ook heel mooi om weer die balans te vinden, tussen ohja hè, dat noemde ik dan niet maar dat wist ik natuurlijk wel, ze zijn heel erg klein gemaakt. [S02: <i>Hmm</i>] Ik denk dat het per gezin echt heel anders is. [S02: <i>Ja</i>] Want ik heb ook ouders, die kinderen komen hier en dan ben je individueel aan het werken met kinderen en dan blijkt oh, maar wacht eens eventjes, volgens mij zit dit probleem of wat er nu aan de hand is niet perse kindgeen, we moeten met de ouders aan de slag. [S02: <i>Ja</i>] En dan zijn er ook echt een hele hoop ouders die denken, ja hallo, maar ik heb mijn kind naar jullie gestuurd voor begeleiding, dus dat is en er zijn ouders die gelijk hè, die gelijk in de actie schieten, die zich gelijk willen veranderen of die alles willen snappen, maar er zijn ook echt ouders die denken ja hallo, kom jij eens even vertellen wat we moeten doen of het probleem zit niet bij ons, het zit bij het kind. [S02: <i>Ja</i>] En tot nu, wat ik tot nu toe heb ervaren is dan toch wel bij de buitenlandse gezinnen, is dat ze heel graag willen. [S02: <i>Ja</i>] Ja dat, dat.
------------------------------------	---

Vervolgens worden de .docx-bestanden geïmporteerd in een nieuwe MaxQDA-analysebestand en wordt er een axiale codeboom aangemaakt met de overkoepelende categorie 'Dramatherapeutische aspecten van sociaal-culturele integratie'. Onder deze categorie vallen verdere categorieën, die hiërarchisch zijn opgedeeld en ontstaan vanuit de axiale codes:

Deel 1:

Deel 2:

Deel 3:

Men ziet hier dat deze manier van coderen meer gerichtheid en helderheid binnen uiteenlopende categorieën heeft opgeleverd en het aantal aan gecodeerde tekstfragmenten om meer dan de helft - van 325 naar 154 - is gedaald. Binnen de hiërarchie zijn bepaalde categorieën aan elkaar gerelateerd, bijvoorbeeld bepaalde interventies die een veilige ruimte creëren.

Daarna krijgt het selectief coderen vorm door een beschrijving van de categorieën met memo's:

The screenshot shows a software window titled 'Memo'. Inside, there is a tab labeled 'Stabilisatie'. Below the tab is a header bar with the text 'Code: DT aspecten van Sociaal-culturele integratie\Doelen\Stabilisatie Codes'. Underneath is a form with the following fields:

Title	Stabilisatie
Author	Robert Lieli
Type	[Icon]
Creation date	5/21/2017 4:23:26 PM

Below the form is a rich text editor with a toolbar. The text area contains the following text:

Belangrijk voor het voorkomen van verdere problematieken.
De kracht stimuleren schept stabiliteit.
Het netwerk van de vluchteling te benadrukken schept stabiliteit.
Door de cultuur te leren wordt iemand stabiel in de nieuwe culturele situatie.
Door te beleven begint de vluchteling te verwerken en bouwt nieuwe stabiliteit op.
Door contact te creëren werkt de therapeut aan de doelstelling van stabilisatie.
Door veiligheid en structuur te creëren, wordt de vluchteling stabiel, het toestandsbeeld van hechtingsstoornis verdwijnt.
Door het gevoel van communitas te vergroten wordt de stabilisatie vergroot.
Door de zelfredzaamheid te vergroten, wordt ook de stabilisatie vergroot.
Het vluchtverhaal in kaart te brengen helpt om het positief einde te benadrukken, daardoor wordt de vluchteling stabiel.
Door emoties te uiten, kunnen ze een plek krijgen, wordt een stabiele emotionele wereld geschept.
Door het levensverhaal, de vorige en huidige krachtbronnen in kaart te brengen wordt de stabilisatie vergroot.

Binnen een memo voor een bepaalde categorie worden de categorie zelf, verbanden van de categorie met andere categorieën en opvallende aspecten beschreven. Verder wordt er beschreven wanneer bepaalde aspecten aan- of afwezig zijn. Bij het bovenstaande voorbeeld komen zo aspecten en andere categorieën naar voren die in verband staan met de stabilisatie van de vluchteling.

Bovendien wordt onderzocht welke categorieën vaak terugkeren in de waarnemingen, door na het aantal gecodeerde fragmenten bij een categorie te kijken. Bij de categorie stabilisatie zijn bijvoorbeeld de meeste fragmenten gecodeerd (te zien in de axiale codeboom). Op basis van de gegevens uit het selectief coderen formuleert de onderzoeker vervolgens zijn antwoord op de deelvraag.

Het onderzoek

we hebben als Stichting ElanArt onderzoek gedaan, echter hebben we ons niet beperkt tot een doelgroep, maar hebben we 2 doelgroepen ondervraagd.

Het onderzoek wat Stichting ElanArt heeft gedaan is gericht op een tweetal doelgroepen, namelijk de studenten of anders gezegd de stagiaires die stage lopen bij Stichting ElanArt en de asielzoekers, met name gericht op doelgroep jongeren verblijvend op een van de AZC's. Gezien het aantal stagiaires die we vanuit Stichting ElanArt begeleiden en betrekken bij onze projecten, achten we het ook zinvol om bij hen de feedback, hun bevindingen en ervaringen, op te halen betreffende het project.

Het projectteam van Stichting ElanArt heeft zowel de studenten als asielzoekers persoonlijk ondervraagd/geïnterviewd hoe zij hun stage of activiteiten en workshops bij Stichting ElanArt hebben ervaren.

Hieronder vind je een korte samenvatting van de ervaringen en bevindingen van de studenten die stage hebben gelopen of lopen bij Stichting Elanart.

Ervaringen en bevindingen stagiaires Stichting ElanArt:

De studenten geven voornamelijk terug dat ze voordat ze deel uit maakte van projectteam van ElanArt een ander beeld hadden van een asielzoeker. Dit beeld was voornamelijk gevormd door wat je hoort in de media of wat je voorbij ziet komen op social media. Ze geven aan dat dit vaak een negatief beeld was omdat vaak negatieve zaken omtrent asielzoekers uitgemeten wordt in de media. Ze geven aan dat door dit project dit beeld is veranderd, door de eigen ervaringen die ze in samenwerking met asielzoekers in dit project hebben opgedaan en ervaren. Door meer te weten te komen over de 'echte' achtergronden en verhalen waarom ze zijn gevlucht. Wat het dagdagelijkse leven was van deze asielzoekers voordat de oorlog zijn intreden deed? Wat zijn hun dromen, waar liggen hun talenten?, en het leren van elkaar en elkaars culturen en dit voor Nederland laten werken in plaats van tegen.

Hieronder vind je een korte samenvatting van de ervaringen en bevindingen van de asielzoekers die wekelijks deelnemen aan de workshops en/of andere projectactiviteiten:

De ervaringen die de ondervraagde asielzoekers met ons, projectteam ElanArt, hebben gedeeld zijn zeer positief. Het zal niemand verbaasd in de oren klinken dat veel van de ondervraagde uit een onveilig oorlogsgebied komen, noodgedwongen hebben moeten vluchten. En door alles wat hebben meegemaakt en moeten achterlaten, zich eenzaam voelen en in veel gevallen ook depressief. De ondervraagde asielzoekers geven aan ons terug dat ze het leuk en waardevol vinden dat de activiteiten van ElanArt buiten het AZC worden georganiseerd. Dit omdat ze op deze wijze even uit hun kamer zijn, zich even niet opgesloten voelen binnen het AZC. Zowel waardevol als belangrijk wordt het door hen ervaren om even weg te zijn en om samen verschillende activiteiten te doen. Even hun zinnen op iets anders kunnen zetten, hun ellende even voor een moment op zij kunnen zetten en ook weer ruimte ontstaat voor een bepaalde ontspanning, met elkaar te lachen en je talenten laten gelden. Nieuwe positieve indrukken op doen, in contact komen met Nederlanders en omgeving buiten het AZC. Ze geven ook terug dat dit hen ook motiveert en enthousiasmeert om na een workshop zelfstandig nog wat activiteiten te ondernemen. Zie het als een soort van huiswerk in positieve zin, ze gaan na de workshop ook zelf aan de slag met schilderen, het schrijven van teksten voor muziek of denken mee over de invulling van een script voor een theatervoorstelling. Mooi voorbeeld hiervan is dat een Syrische kledingmaker woonachtig op AZC Nijmegen, aanwezig was bij een toneelworkshop waar zijn dochter aan deelnam. Hij geïnspireerd raakte en artistiek leider, Masoud Rahae, op eigen initiatief benaderde en aanbood als er kostuums voor de voorstelling 'Sultan A' gemaakt moesten worden hij dit graag zou willen doen. Zo gezegd, zo gebeurd.

Ervaringen asielzoekers:

Parisa (V): Door ElanArt kan ik in contact met andere mensen anders zit ik hele tijd in mijn kamer.

Hoenaz (V): Ik kan bij ElanArt schilderen, zingen en dansen. Ik kan lachen bij ElanArt. Ik word vrolijk.

Youssef (M): *"Ik vond het geweldig om samen met Nederlanders de voorstelling te spelen. Zo kon ik ze echt beter leren kennen en tegelijkertijd de Nederlandse taal beter leren. Ik heb ook een talent ontdekt bij mezelf, namelijk theater spelen. Daar wil ik echt mee verder gaan."*

Majid (M): *"Wij zijn altijd in het AZC. Toen ik hier kwam voelde ik een hele fijne sfeer en door het praten met studenten en andere Nederlandse mensen voelde ik me zelfverzekerder. Ik heb geen andere plek om heen te gaan, maar dit is voor mij de plek om te komen en te zijn wie ik ben."*

Mohammed (M): *"Beautiful, before I came here I was upset and depressed. But when I came here I had a lot of fun. My whole situation changed inside and outside."*

Nidal (M): *"It was so beautiful, an experience. I never expected that after the situations I've been through in Iraq and at the AZC's, that we would have a great time like this. After such a sad life I didn't expect to meet so many nice people and have such a nice experience together with them. I wish we can work more with this organisation. You did an excellent job."*

Mehdi (M): *"I completely considered myself as a member of ElanArt, because there's a great energy and support within this foundation. Acting, singing, dancing, I like everything we do here. All the people of ElanArt are so helpful and this energy you pass on to us."*

Tesfu (M): *"Deze organisatie vind ik erg leuk. De beleving. Toen ik hier kwam zag ik alleen maar blij mensen die erg positief waren. Ik zag meteen dat vluchtelingen deze organisatie fijn vinden. Hierbinnen kunnen ze verder leven, en hun talent ontwikkelen. Ze kunnen hier Nederlands leren en hun plezier echt uiten. Ik ben super blij met jullie."*

Ahmad (M): *"It was great. There are no obligations, only things we love to do. I love the acting part, I would love to act in a performance once."*

Fadi (M): *"Ik doe bij ElanArt iets waar ik goed in ben en dat is kleding maken. Ik maak kleding voor de theatervoorstellingen van ElanArt. Daardoor voel ik me nuttig en gelukkig."*

Ervaringen studenten:

Emma: *"Ik vind het echt heel leuk om hier elke maandag met iedereen te zijn. Ik vind het een hele fijne energie en ik vind het mooi om te zien dat we, ook al spreken we niet allemaal elkaars taal, toch heel goed contact hebben met elkaar. En ik vind het heel mooi om te horen wat de asielzoekers hiervan vinden. Voor mij is dit allemaal best wel normaal, maar dat het voor jullie zoveel betekent. Dat had ik niet helemaal in de gaten."*

Merel: *"Ik vind het heel mooi om te zien, ondanks wat je hoort in het nieuws over vluchtelingen, dat dat vaak niet waar is. Het zijn allemaal hele mooie mensen en hebben allemaal hun eigen verhaal. Er hangt altijd een hele positieve energie en mensen ontdekken talenten, iedereen is wel ergens goed in."*

Rebecca: *"Op het nieuws praten ze altijd in hokjes, praten ze vaak over 'vluchtelingen', terwijl er hier allemaal persoonlijkheden zitten en iedereen is een individu. De sfeer is erg prettig."*

Anne: *"Ik vind het super mooi om te zien hoe positief iedereen altijd is als ze naar de activiteiten komen. Ik heb jullie allemaal leren kennen, nieuwe mensen, nieuwe verhalen. En dat vind ik"*

ontzettend mooi aan dit project.”

Minke: *“Ik vind het heel mooi dat het alleen met positiviteit zoveel gedaan kan worden voor andere mensen. Dat je 1 keer in de week naar hun toe gaat en dat je ook ziet dat ze het zo leuk vinden dat ze terug komen.”*

Katinka: *“Soms heb ik ook het idee dat we ook een luisterend oor zijn. Ze kunnen dan even hun verhaal kwijt.”*

Kathi: *“Je hebt geen taal nodig om elkaar te begrijpen.”*

Pim: *“Van niets maken we iets met zijn allen. We hebben een leeg klaslokaal en iedereen kijkt naar wat hij daar kan doen en wat hij of zij leuk vindt. Met weinig middelen maken we zo’n leuke avond.”*

Emily: *“Ik heb echt het idee dat iedereen elkaar accepteert. Het maakt niet uit waar je vandaan komt of wie je bent. Het is allemaal goed.”*

Paul: *“Dit is echt de beste manier om in contact te komen met mensen. Op een spelende manier kan je veel bereiken.”*

Joelle: *“Afgelopen weekend moest ik werken en toen hadden ze het steeds over het doneren van geld. Door ElanArt ben ik erachter gekomen dat niet alleen geld nodig is. Je moet echt gaan ondernemen en het activeren van mensen is ontzettend belangrijk.”*

Jeroen: *“Ik woon 5 minuten van het AZC af, en juist omdat ik hier stage loop krijg ik contact met hen. Hierdoor heb ik hun echt leren kennen, dat was op een andere manier waarschijnlijk niet gelukt. Ik heb ook meegemaakt dat hun energie zo positief is.”*

Ashanti: *“Ze hebben liefde nodig, de taal, en heel belangrijk een netwerk. Ze moeten eerst een netwerk opbouwen, zich veilig voelen en dan kunnen ze beginnen met iets opbouwen. Dit is ontzettend belangrijk.”*

Bijlage J: Poster: 'The Dramabridge'

